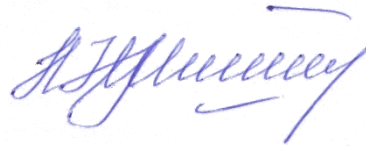

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ШИЯН НАТАЛІЯ ІВАНІВНА

УДК 631.15:636

**ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ
СКОТАРСТВА**

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Біла Церква – 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному аграрному університеті імені В.В. Докучаєва.

Науковий консультант – доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН України
УЛЬЯНЧЕНКО Олександр Вікторович,
Харківський національний аграрний університет
ім. В.В. Докучаєва, ректор

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент,
ПЕТРИЧЕНКО Олександр Анатолійович,
Інститут кормів та сільського господарства
Поділля НААН України,
заступник директора з науково-виробничої діяльності

доктор економічних наук, професор,
РОССОХА Володимир Васильович,
Національний університет «Києво-Могилянська
академія»,
професор кафедри маркетингу та управління бізнесом

доктор економічних наук, професор,
СВИНОУС Іван Вікторович,
Білоцерківський національний аграрний
університет,
завідувач кафедри обліку і оподаткування

Захист відбудеться «29» квітня 2021 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.821.03 у Білоцерківському національному аграрному університеті за адресою: 09117, м. Біла Церква, Соборна площа, 8/1, центральний корпус (конференц-зал).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Білоцерківського національного аграрного університету за адресою: 09117, м. Біла Церква, Соборна площа, 8/1, центральний корпус.

Автореферат розісланий «26» березня 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

І.В. Артимонова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасний етап розвитку світової та вітчизняної економіки характеризується підвищенням невизначеності й рівня ризику внаслідок глобалізаційних кліматичних змін, посиленням інтеграційних процесів, підвищенням попиту на продовольство при уповільненні темпів росту продуктивності в аграрному секторі економіки, скороченням його ресурсного потенціалу, епідемії коронавірусу COVID-19 та інших процесів і явищ. За даними Державної служби статистики України, у вересні 2020 р. обсяги валового виробництва в галузі рослинництва порівняно з аналогічним періодом попереднього року зменшилися на 16,9 %, а у тваринництві – на 2,7 %. Разом із тим проблеми суттєво поглибилися через посуху, яка тривала протягом кількох місяців і відчутно вплинула на кінцеві обсяги виробництва багатьох сільськогосподарських культур, зокрема кормових культур. З огляду на це набуває вагомого значення розроблення дієвого економічного механізму, який би дав змогу із мінімальними втратами долати складні кризові періоди. На особливу увагу в цьому процесі заслуговує галузь скотарства, стан розвитку якої залишається складним і супроводжується зменшенням чисельності поголів'я худоби та обсягів виробництва продукції.

Вагоме значення у вирішенні зазначеної вище проблеми відводиться державі як інституції, на яку покладається формування, відповідно до існуючих умов і стратегії розвитку галузі економічного механізму з дієвими інструментами її впливу. Водночас потребують розгляду питання визначення граничного рівня концентрації та спеціалізації виробництва продукції скотарства, модернізації технічної бази; використання інноваційних технологій, що сприятиме підвищенню якості продукції, забезпеченню її конкурентоспроможності, формуванню основ екологічного виробництва.

Актуальність розгляду проблеми стабілізації розвитку скотарства підвищується і внаслідок невисокого рівня платоспроможності населення, що не дає змоги забезпечити споживання молока і молочних продуктів, яловичини і м'ясопродуктів на фізіологічно необхідному рівні. Тож поряд із питаннями стабілізації та досягнення зростаючої динаміки у розвитку галузі скотарства важливо розглянути напрями підвищення рівня платоспроможності як сільського, так і міського населення, що у свою чергу, сприятиме збільшенню обсягів споживання та активізуватиме процеси зростання обсягів виробництва продукції галузі.

Теоретико-прикладні проблеми формування та удосконалення економічного механізму висвітлено у працях В. Базилевича, В. Джевонса, Л. Гурвіца, В. Леонтьєва, А. Маршалла, С. Мочерного, Б. Селігмена, А. Чухна та ін. Питання щодо змісту інституцій, їх ролі у створенні сприятливих умов для розвитку і функціонування різних сфер економіки, зокрема й аграрної, відображено в роботах О. Бородіної, В. Гейця, Б. Данилишина, Т. Зінчук, Д. Норту, О. Скидана, М. Ібатулліна, Ф. Хайека, О. Шпикуляка, П. Юхименка та ін.

Велику низку наукових публікацій присвячено різним аспектам формування економічного механізму розвитку аграрного сектору, серед них доцільно виділити праці В. Андрійчука, В. Амбросова, М. Кропивка, Ю. Лупенка, М. Маліка, Т. Маренич, Л. Мельника, Н. Микуляк, О. Олійника, Б. Пасхавера, П. Саблука, О. Ульянченка та ін. Питання раціонального поєднання ринкового саморегулювання та державного регулювання аграрного сектору економіки досліджено в роботах В. Вдовенко, В. Гейця, Т. Калашнікової, С. Кваші, М. Корецького, М. Латиніна, С. Майстра, В. Онегіної, Т. Осташко, І. Охріменка та ін. Розробки щодо удосконалення напрямів розвитку скотарства представлено в працях П. Березівського, М. Ільчука, І. Лозинської, В. Месель-Веселяка, В. Микитюка, М. Могилової, Т. Мостенської, І. Паски, М. Пархомця, О. Петриченка, В. Радька, В. Россохи, І. Сас, Л. Сатир, І. Свиноуса, О. Шпичака, О. Шуст та ін. Особливої уваги заслуговують праці науковців, в яких обґрунтовується необхідність ведення галузі скотарства на принципах сталого розвитку, а саме таких авторів, як О. Варченко, О. Гуторов, А. Даниленко, Т. Сокольська, О. Ходаківська, О. Шубравська та ін.

Незважаючи на значну кількість напрацювань у науковому, методичному і практичному аспектах стосовно досліджуваної тематики, недостатньо опрацьованою залишається проблема вдосконалення складників економічного механізму ефективного розвитку скотарства, визначення сукупності інститутів, які сприяють вирішенню проблеми стабілізації стану розвитку галузі, обґрунтування критеріїв її державної підтримки, зокрема тих, за якими оцінюються поряд з економічною, екологічна та соціальна ефективність розвитку галузі. Потреба в їх розв'язанні зумовила вибір теми дисертаційного дослідження, актуальність мети і завдань, спрямованих на їх вирішення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася відповідно до планів науково-дослідних робіт Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва, зокрема кафедри менеджменту і адміністрування за темами: «Науково-методологічне забезпечення підвищення економічної ефективності, інноваційного розвитку та менеджменту аграрного виробництва» (номер державної реєстрації 0112U003728), у межах якої поглиблено розгляд теоретико-методичних засад формування економічного механізму скотарства, його інституційного забезпечення; «Теоретичні і методологічні засади управління розвитком агропромислового виробництва і сільських територій на інноваційній основі» (номер державної реєстрації 0115U006916), де автором визначено напрями, складові економічного механізму підвищення ефективності виробництва продукції скотарства; кафедри маркетингу, підприємництва і організації виробництва за темою: «Науково-методологічне забезпечення підприємницької, маркетингової, логістичної діяльності підприємств агропродуктового комплексу та розвитку земельних відносин на інвестиційно-інноваційних засадах» (номер державної реєстрації 0116U000001), де автором визначено вплив складових частин економічного механізму ефективного розвитку скотарства на стан розвитку галузі в сучасних умовах.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є розвиток теоретичних і методологічних засад та розробка науково-практичних рекомендацій щодо вдосконалення економічного механізму ефективного розвитку скотарства.

Мета дослідження зумовила постановку і розв'язання відповідних завдань:

- узагальнити теоретичні засади економічного механізму, поглибити та систематизувати важелі організаційно-економічного механізму економічного регулювання розвитку галузі;
- виокремити й обґрунтувати положення інституційного забезпечення механізму регулювання ефективного розвитку скотарства;
- узагальнити інструменти економічного механізму регулювання виробництва продукції скотарства в Україні та визначити напрями його трансформації;
- уточнити методологічні принципи проведення наукових досліджень та виділити особливості цього процесу в сучасних умовах з метою врахування їх дії при здійсненні досліджень на галузевому рівні;
- узагальнити методичні підходи до оцінювання ефективності механізму регулювання виробництва продукції скотарства, виділити систему показників та обґрунтувати засади ефективного розвитку галузі в сучасних умовах;
- ідентифікувати вплив чинників зовнішнього та внутрішнього середовища на ефективність функціонування скотарства та його розвиток;
- виявити вплив інструментів державної підтримки на ефективність молочного та м'ясного скотарства і визначити напрями підвищення їх дієвості;
- здійснити оцінку економічної, екологічної та соціальної ефективності галузі й визначити чинники впливу на неї;
- розглянути купівельну поведінку споживачів продукції скотарства та чинників, що на неї впливають, з урахуванням реалізації можливостей щодо підвищення ефективності галузі;
- охарактеризувати процеси спеціалізації та концентрації виробництва, виявити їхній вплив на ефективний розвиток галузі, а також обґрунтувати їх оптимальні параметри;
- встановити вплив інноваційних процесів на ефективність галузі скотарства та розробити методичний підхід до його оцінювання;
- запропонувати напрями удосконалення інструментів державної підтримки галузі скотарства з урахуванням сучасного її стану та стратегічних пріоритетів розвитку;
- визначити волатильність цін на молоко і окремі види молочної продукції та запропонувати інструменти оперативного реагування на зміну кон'юнктури ринку;
- визначити концептуальні засади розвитку кооперації на основі узагальнення історичних аспектів, сучасного світового і вітчизняного досвіду та запропонувати шляхи її активізації у галузі скотарства.

Об'єктом дослідження є процес функціонування галузі скотарства в умовах невизначеності й ризику, фактори, процеси та явища, які визначають її розвиток.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та практичних засад, форм, методів та інструментів здійснення економічного регулювання ефективного розвитку скотарства.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність методів, підходів до наукового пізнання, його принципів, фундаментальні положення економічної теорії, наукові розробки з питань формування економічного механізму ефективного розвитку скотарства з позицій тлумачення ключових понять; визначення системи відповідних інститутів; обґрунтування напрямів удосконалення підвищення ефективності скотарства, інструментів державного впливу, дію яких спрямовано на поліпшення стану галузі.

Для реалізації поставлених у дисертаційній роботі завдань використано такі методи і прийоми: *монографічний метод* – при вивченні досвіду країн світу щодо сталого розвитку скотарства, складових інституційного середовища; *історичний* – для дослідження ретроспективи формування теоретико-методичних основ та удосконалення напрямів економічного механізму скотарства з урахуванням сучасного стану розвитку галузі; *метод узагальнення* – у процесі визначення сутнісно-змістової характеристики економічних категорій і тлумачень теоретичного апарату дослідження; *статистико-економічний* – слугував для збору й обробки статистичних даних щодо стану розвитку скотарства, визначення взаємозв'язків і взаємозалежностей показників його ефективності; *графічний метод* використаний для наочного відображення отриманих результатів дослідження; *метод порівняння* – застосовано для порівняння виявлених у процесі дослідження причинно-наслідкових зв'язків економічних явищ у різні часові періоди при аналізі тенденцій розвитку скотарства в країнах світу, використанні інструментів регулювання галузі; *абстрактно-логічний, конструктивний методи* – під час розробки напрямів удосконалення економічного механізму ефективного розвитку скотарства. Для аналізу впливу складників економічного механізму розвитку скотарства на показники ефективності розвитку галузі застосовано методи комп'ютерної обробки й аналізу інформації за допомогою програм *Microsoft Excel* в *Statistica*.

Вихідною інформацією під час проведення дослідження були статистичні дані Державної служби статистики України, міжнародних організацій (зокрема ФАО), річна фінансова звітність сільськогосподарських підприємств, публікації вітчизняних і зарубіжних науковців і практиків, результати власних досліджень щодо обґрунтування напрямів удосконалення економічного механізму ефективного розвитку скотарства, а також фахова інформація світової комп'ютерної мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в системній розробці теоретичних і методологічних засад, методів та інструментів економічного

механізму ефективного розвитку скотарства. Основні положення і результати дослідження, що характеризують наукову новизну, полягають у такому:

вперше:

- встановлено прояв дії закону спадної віддачі в галузі скотарства на основі виявлення зв'язку між інтенсивністю та ефективністю виробництва, що дозволило визначити граничну величину рівня інтенсивності галузі, за якої досягаються найвищі значення показників ефективності, та відповідно до неї обґрунтовано доцільність надання дотації за підвищення показника середньорічного надою на 1 корову;

- розроблено науковий підхід до державної підтримки суб'єктам господарювання галузі скотарства, який передбачає надання дотації з урахуванням соціо-еколого-економічного коефіцієнта ефективності, обґрунтовано систему показників його формування та методіку розрахунку, що сприятиме врахуванню мультиплікативного впливу сталоорієнтованого розвитку на ефективність виробничої діяльності та обґрунтованій диференціації обсягів державної підтримки;

- запропоновано механізм хеджування цінових ризиків, який базується на короткостроковому прогнозуванні ціни на молоко через встановлення вагової частки сировини в ціні реалізації молочної продукції з урахуванням рівня кореляційного зв'язку часового лагу зміни ціни на молоко і молочну продукцію та паралельним коригуванням ціни реалізації молока, для якого характерними є достатня достовірність прогнозу, та відповідно до кон'юнктури укладення ф'ючерсних угод на поставки молока, що зменшує невизначеність у формуванні товарної продукції суб'єктами господарювання галузі;

удосконалено:

- наукові положення інституційного забезпечення механізму регулювання ефективного розвитку скотарства, в контексті чого запропоновано: інституційну складову розглядати як цілісну сукупність елементів інституційного середовища у їх взаємозв'язку і результативності; економічну складову – у сукупності економічних інструментів, спрямованих на реалізацію стратегічних завдань, узгодження цілей і завдань в межах окремих механізмів, з урахуванням особливостей середовища та орієнтацією на досягнення ефективного розвитку галузі, котрі передбачають якісні зміни в мобілізації її внутрішнього потенціалу та гнучкому пристосуванні до умов мінливого зовнішнього середовища;

- систему показників оцінювання ефективності інструментів регулювання виробництва продукції скотарства на основі показника СЕЕКе (соціо-еколого-економічного коефіцієнта ефективності), яка на відміну від існуючих підходів передбачає визначення сукупного впливу соціальної, екологічної та економічної складових на ефективність галузі, урахування яких сприятиме формуванню комплексної оцінки результативності виробництва та забезпеченню цільової орієнтації суб'єктів господарювання на реалізацію принципів сталого розвитку;

- інструменти та форми державної підтримки, зорієнтовані на ефективний розвиток галузі, а саме запропоновано: запровадження цільових регіональних програм; передбачення системи гарантій для інвесторів на державному та

регіональному рівнях; удосконалення порядку надання статусу суб'єкта племінної справи в галузі із включенням їх до реєстрів одержувачів державної підтримки, сукупний вплив яких зумовить прояв позитивних тенденцій у галузі скотарства;

– систему факторів впливу на споживчий попит і купівельну поведінку споживачів на ринку продукції скотарства, а саме: запропоновано доповнити їх урахуванням стратегічних параметрів розвитку галузі, відповідно до яких підвищення рівня доходів домогосподарств сприятиме збільшенню споживання продукції галузі, що у свою чергу зумовлюватиме збільшення обсягів її виробництва; рівня доходів та їх розподілу за визначеними видами продукції, розривів у споживанні, норм та особливостей споживання у сільських і міських домогосподарствах, науково обґрунтованих норм споживання, що дозволить визначити рівень задоволення споживчого попиту та, відповідно до нього, розробити сценарії формування товарної пропозиції;

– підхід до кількісної оцінки впливу інноваційного розвитку та техніко-технологічного забезпечення галузі скотарства на її ефективність, який на відміну від існуючих характеризує рівень інноваційності виробництва на основі врахування питомої ваги амортизаційних відрахувань у структурі собівартості виробництва продукції галузі, що сприятиме обґрунтуванню реалістичних сценаріїв інноваційного розвитку в середовищі суб'єктів господарювання;

набули подальшого розвитку:

– складові економічного механізму ефективного розвитку скотарства, які на відміну від існуючих передбачають урахування особливостей ведення галузі в умовах посилення невизначеності й ризику, орієнтацію на інноваційний та екологоорієнтований розвиток, прояв дії закону спадної віддачі, раціональних показників концентрації та спеціалізації виробництва, що сприятиме підвищенню їх результативності у формуванні сприятливого середовища функціонування суб'єктів галузі;

– складові методологічного базису наукових досліджень, які зазнають впливу особливостей сучасного етапу розвитку сільського господарства і серед яких виділено наступні: відсутність тісного зв'язку науки і виробництва; ускладнений пошук інформації та неузгодженість її за об'єктами статистичного обстеження; відсутність розроблених алгоритмів використання доступних методів дослідження, урахування яких дозволить об'єктивно обґрунтувати складові методологічного апарату;

– теоретичні засади механізму регулювання розвитку галузі скотарства з урахуванням світових і національних тенденцій, зорієнтованості на сталий розвиток, а також внутрішньогалузевих напрямів забезпечення ефективного виробництва, у контексті чого доведено доцільність орієнтації його інструментів на прояв синергетичного ефекту за економічними, екологічними, соціальними напрямами з метою забезпечення умов до розширеного відтворення, повного задоволення потреб споживачів у продукції галузі, працевзнятості сільського населення та мінімізації негативного впливу галузі на навколишнє природне середовище;

– система показників ефективності розвитку галузі скотарства, яка на відміну від існуючих підходів передбачає розрахунок інтегрального індикатора – СЕЕКе здійснювати на основі показників, які визначають ефективний розвиток галузі за такими напрямками: кормовиробництво; якість і безпечність продукції; частки розподілу ринку сировини серед основних постачальників; техніко-технологічна база виробництва;

– підхід з використанням кластерного аналізу визначення сукупності областей України і об'єднання їх у кластери за показниками стану розвитку аграрного сектору, галузі скотарства та рівня регіонального соціального розвитку, що дозволяє обґрунтувати на державному та регіональному рівнях розподіл коштів підтримки і формування відповідного інструментарію з урахуванням особливостей розвитку галузі скотарства в них;

– ідентифікація факторів розвитку скотарства, які сприяють ефективному розвитку галузі (впровадження інноваційних технологій, поліпшення племінного потенціалу, інструменти державної підтримки, гармонізація стандартів щодо якості та благополуччя тварин) або стримують його (капіталомісткість, тривалий період окупності інвестицій, збільшення частки населення у виробництві продукції скотарства, недодержання науково обґрунтованих норм щодо відтворення поголів'я великої рогатої худоби), охарактеризовано їх взаємозв'язки і взаємовпливи, визначено вектори їх впливу на ефективність, що дасть змогу на рівні галузі розробити реалістичні сценарії перспективного розвитку галузі;

– спеціалізація та концентрація виробництва продукції скотарства, обґрунтовано оптимальні їх параметри, сформовано систему показників техногенного навантаження галузі на навколишнє природне середовище та запропоновано комплекс заходів з мінімізації негативного впливу галузі на довкілля з врахуванням екологічних вимог, а саме: доведено необхідність гармонізації екологічних стандартів з європейською практикою, створення системи моніторингу додержання екологічних норм, запровадження екологічного паспорта суб'єкта господарювання;

– концептуальні засади розвитку сільськогосподарської кооперації у галузі скотарства, які передбачають: безоплатну передачу кооперативам не задіяних у виробництві необоротних активів, що знаходяться на балансі об'єднаних територіальних громад; створення регіональних центрів з підготовки фахівців з дорадництва; розробку та фінансування регіональних програм розвитку кооперації, що сприятиме покращенню інституційного середовища досліджуваної галузі.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані результати дисертаційного дослідження доведено до рівня науково-практичних розробок і рекомендацій щодо удосконалення економічного механізму ефективного розвитку скотарства. Результати роботи прийнято до використання в діяльності органів державної влади та управління. Так, авторська методика розрахунку величини державної підтримки скотарства на основі використання соціо-еколого-економічного коефіцієнта ефективності використана у процесі розробки

заходів щодо поліпшення стану розвитку галузі і сільських територій Департаментом агропромислового розвитку Київської обласної державної адміністрації (довідка № 02-04.2-1/610 від 20.05.2020 р.); пропозиції автора щодо визначення величини дотацій як елементу підтримки скотарства, спрямованого на підтримання її рівня дохідності, використано Департаментом агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів Чернігівської обласної державної адміністрації (довідка № 04–10/3936 від 20.11.2018 р.); пропозиції щодо підвищення рівня інтенсивності розвитку скотарства та особливостей прояву закону спадної віддачі в галузі використано в сільськогосподарському товаристві з обмеженою відповідальністю «АФ ім. Т.Г. Шевченка» Вовчанського району Харківської області (довідка № 14 від 27.02.2020 р.); результати авторської розробки впливу рівня інноваційності галузі скотарства на показники її ефективності використано приватним сільськогосподарським підприємством «Пісківське» Бахмацького району Чернігівської області (довідка № 36 від 05.07.2016 р.); визначені пріоритетні напрями активізації розвитку сільськогосподарської кооперації в галузі скотарства використано сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом «Наш добробут» Харківської області (довідка № 7 від 20.02.2020 р.). Авторські теоретичні, методичні та практичні розробки щодо вдосконалення економічного механізму в аграрному секторі економіки використовуються під час викладання дисциплін «Інноваційний розвиток підприємства», «Обґрунтування господарських рішень та оцінювання ризиків», у програмах та робочих програмах навчальних дисциплін, методичних матеріалах до практичних занять у Харківському національному аграрному університеті ім. В.В. Докучаєва (довідка № 01-20/494 від 30.03.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом самостійного наукового пошуку здобувача. Усі результати досліджень, що виносяться на захист, отримано і сформульовано автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті положення та ідеї, які належать особисто дисертанту. Результати власних досліджень, оприлюднених у працях у співавторстві, наведено в списку публікацій за темою дисертації. Робота не містить наукових положень і результатів дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження, наукові розробки та практичні рекомендації висвітлювалися на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях: «Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн» (м. Харків, 19–20 травня 2005 р.); «Ринкові трансформації та економічний механізм підвищення ефективності підприємств аграрного сектора» (м. Харків, 8–9 жовтня 2009 р.); «Соціально-економічні наслідки ринкових перетворень у постсоціалістичних країнах» (м. Черкаси, 23–25 вересня 2009 р.); «Формування конкурентоспроможного виробничого потенціалу сільського господарства в умовах глобалізації розвитку» (м. Харків, 14–23 вересня 2011 р.); підсумкових

наукових конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ ім. Докучаєва (м. Харків, 2005–2019 рр.); «Research on expenditures and productivity of cattle in agricultural enterprises of Ukraine» (Deutschland, 3 серпня 2013 р.); «Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку агропродовольчої сфери» (Харків, 2 жовтня 2014 р.); «Сучасні пріоритети економіки управління та суспільного розвитку. Охорона навколишнього середовища» (Чернігів, 30 березня – 2 квітня 2015 р.); «Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики» (Одеса, 18 вересня 2015 р.); «Теорія і практика сучасної економіки» (Черкаси, 19 листопада 2015 р.); «Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: International scientific conference» (Lithuania, 29 січня 2016 р.); «Розвиток фінансово-економічного становища на різних рівнях управління: підприємство, регіон, держава» (м. Дніпро, 24–25 березня 2017 р.); «Менеджмент ХХІ століття: глобалізаційні виклики» (м. Полтава, 11–12 травня 2017 р.); «Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки» (м. Полтава, 26 жовтня 2017 р.); «Інституційний розвиток соціально-економічних систем: національна економіка у глобальному середовищі» (м. Полтава, 15–17 травня 2018 р.); «Modern economic research: theory, methodology, strategy: conference proceedings» (Kielce, Poland, 28 вересня 2018 р.); «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів» (Харків, 25 жовтня 2018 р.); «Сучасні наукові погляди на економічні механізми стимулювання соціально-економічного розвитку» (м. Ужгород, 16 лютого 2019 р.); «Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів» (Харків, 3–4 жовтня 2019 р.); «Сучасні можливості забезпечення розвитку міжнародних відносин та економіко-політичного процесу» (м. Ужгород, 21 березня 2020 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковано у 73 наукових працях загальним обсягом 53,57 друк. арк., з яких 63 підготовлено самостійно (43,34 друк. арк.). Із них одна одноосібна монографія (20,3 друк. арк.), 38 статей обсягом 15,93 друк. арк. у наукових фахових виданнях України, одна стаття у виданні, включеному до міжнародних наукових каталогів та баз даних *SciVerse Scopus* (0,57 друк. арк.), 22 – матеріали конференцій (2,26 друк. арк.).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається з анотацій на 20 сторінках, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків, містить 49 таблиць, 44 рисунки, 41 додаток. Обсяг дисертації становить 530 сторінок, з них 392 сторінки основного комп'ютерного тексту. Список використаних джерел налічує 481 найменування (45 джерел з латинською графікою), розміщених на 44 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, сформульовано його мету та завдання, визначено об'єкт і предмет дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі **«Теоретичні і практичні аспекти формування економічного механізму ефективного розвитку скотарства»** узагальнено існуючі підходи до визначення сутнісно-змістовної характеристики понять «економічний механізм», «розвиток», «сталий розвиток»; розглянуто їх особливості в умовах посилення невизначеності та ризику зовнішнього середовища стосовно розвитку галузі скотарства в сучасних умовах; висвітлено складові формування інституційного середовища та напрями трансформації економічного механізму галузі.

Через призму теоретичного і практичного аспектів визначено зміст економічного механізму ефективного розвитку скотарства як сукупності методів та інструментів впливу держави й інших інституцій на формування сприятливого середовища, в якому функціонує галузь, з метою цілеспрямованого створення умов до прояву драйверів для досягнення синергійного ефекту щодо ефективного розвитку. Сутнісна ознака розвитку, як явища, пов'язується із змінами, перетвореннями, появою нової якості, прояв яких розглядається як поштовх до трансформаційних перетворень на рівні досліджуваних об'єктів, процесів із їх подальшою адаптацією до змін зовнішнього середовища.

Аргументовано, що ключовими елементами сталого розвитку у скотарстві є орієнтація на його економічне зростання (економічна складова) в межах, за яких екосистема, як місце його функціонування і розвитку, здатна відновлюватися (екологічна складова) поряд із задоволенням основних потреб людини щодо забезпечення її продуктами харчування галузі, розвитку сільських територій, працевлаштування, підвищення добробуту сільського населення (соціальна складова).

Обґрунтовано положення інституційного забезпечення механізму регулювання ефективного розвитку скотарства, відповідно до яких запропоновано розглядати інституційну складову як цілісну сукупність елементів її середовища у їхньому взаємозв'язку і результативності; економічну складову – відповідно до стратегії розвитку галузі, поставлених завдань, із орієнтацією на її ефективний розвиток, з акцентом адаптації сукупності економічних інструментів впливу на існуючий внутрішній потенціал скотарства та зміни у зовнішньому, стосовно галузі, середовища.

Визначальними інститутами розвитку скотарства постають інститут держави та інститут ринку, якими формується їх загальна система, як сукупність норм і правил взаємодії суб'єктів права на різних ієрархічних рівнях, що за покладеними на неї функціями, відносять до спільних стосовно економіки і агропромислового виробництва інститутів і специфічних стосовно галузі. До специфічних інститутів скотарства належать інститути інфраструктури галузі; інститути сфери виробництва засобів виробництва, які забезпечують її технічну

і технологічну складові; стейкхолдери, представлені сукупністю підприємств, організацій, об'єднань, залучених до процесу виробництва, переробки продукції, доставки її до споживача, організацією захисту прав споживачів, фінансовими структурами, державними контролюючими органами, суспільними організаціями, дорадчими службами.

Визначено, що спрямування процесів трансформації економічного механізму скотарства України відбувається внаслідок впливу таких складових чинників: світовий ринок продукції скотарства і динаміка його розвитку в бік підвищення попиту на продукцію цієї галузі та зростаюча динаміка обсягів її виробництва; складний стан розвитку скотарства в Україні, що потребує адаптації вітчизняного нормативного забезпечення галузі до міжнародних вимог, зокрема з питань забезпечення і гарантування якості виробництва продукції на всіх етапах технологічного ланцюга; дотримання норм санітарного, ветеринарного контролю, що є основою підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції на внутрішньому і зовнішньому ринках; формування ефективних ланцюгів поставок молока і молочної продукції, яловичини із високою доданою вартістю; орієнтації розвитку галузі на підвищення сталості виробництва продукції, економічної, соціальної та екологічної її спрямованості; оптимізації виробничих систем, здоров'я тварин, їх генетичного складу; сприяння поглибленню спеціалізації і концентрації виробництва продукції, що тісно пов'язані із технологічними інноваціями і їх застосуванням у виробництві продукції галузі, що за існуючих умов її розвитку дозволяє підвищити показники галузевої ефективності.

У другому розділі «**Методологічні засади дослідження економічного механізму ефективного розвитку скотарства**» поглиблено питання методології дослідження, охарактеризовано сукупність методів і показників, використаних у процесі аналізу стану галузі, її ефективності, визначення залежностей та обґрунтуванні напрямів удосконалення економічного механізму ефективного розвитку галузі.

Серед особливостей сучасної методології наукових досліджень в аграрній сфері економіки виділено такі: відсутність тісного зв'язку між наукою і виробництвом, унаслідок чого виробництво отримує неналежний науковий супровід у підходах до його ведення; проблема пошуку (отримання) інформації; розширення наявної сукупності методів досліджень, унаслідок чого постає потреба удосконалення методів дослідження; високий рівень математизації економічної науки, що вимагає пошуку нових науково-методичних підходів у проведенні досліджень та визначенні критеріїв оцінки отриманих результатів.

Доведено, що при оцінюванні ефективності діяльності суб'єктів господарювання аграрної сфери економіки доцільно залучати загальноекономічні показники, які інтегрують технологічні, технічні, енергетичні та інші складові, а саме: валовий дохід, прибуток, рівень рентабельності, та часткових, які дають змогу оцінити ефективність розвитку конкретної галузі.

Визначено, що показники соціальної (чисельність працюючих у галузі, плинність кадрів, заробітна плата, надходження коштів до місцевих бюджетів у вигляді податків від розвитку галузі) та екологічної (частка утилізації відходів; кількість побічної продукції (гною) з розрахунку на одиницю земельної площі; обсяги виробництва екологічно чистої продукції) ефективності розвитку галузі є визначальними поряд із показниками її економічної ефективності. Запропоновано методику розрахунку соціо-еколого-економічного коефіцієнта ефективності (СЕЕКе) як інтегрального показника, за величиною якого можна оцінити ступінь ефективності розвитку галузі з урахуванням соціальної, економічної та екологічної складових і який може бути використаний як індикатор, що дає змогу диференціювати інструменти та об'єкти економічного регулювання галузі.

З метою вивчення особливостей розвитку галузі скотарства використано кластерний аналіз, який проведено на основі сукупності часткових характеристик аналізованих об'єктів (стан розвитку аграрної сфери, у т.ч. галузі скотарства, в регіоні, середній рівень заробітної плати сільського населення, споживання продуктів харчування галузі з розрахунку на 1 особу та ін.). За його результатами є можливість визначити закономірності зміни у досліджуваних об'єктах та надати більш вичерпну характеристику виділеній в процесі дослідження сукупності, яка утворює окремий кластер.

У третьому розділі «Сучасний стан та тенденції розвитку скотарства України» визначено тенденції розвитку галузі скотарства в Україні, проведено оцінку її ефективності; висвітлено стан державної підтримки галузі й здійснено інтегральну оцінку економічної, екологічної та соціальної ефективності галузі з використанням соціо-еколого-економічного коефіцієнта ефективності.

Встановлено, що упродовж 1945–2019 рр. для розвитку скотарства України характерними були різнопланові тенденції щодо зміни поголів'я галузі й обсягів виробництва її продукції. Визначено два періоди у зміні аналізованих показників: упродовж 1945–1990 рр. спостерігалось збільшення поголів'я худоби та обсягів виробництва продукції галузі, а за період 1990–2019 рр. виявлено зворотні зміни, тобто зменшення. У валовому виробництві молока в Україні протягом 1945–2019 рр. виділено 6 підперіодів: чотири підперіоди коливань протягом 1945–1990 рр., який нами було охарактеризовано вище як період, якому були характерні високі темпи збільшення поголів'я худоби та обсягів виробництва молока; у наступні два підперіоди спостерігалось збільшення показника середнього значення обсягів виробництва молока до рівня 17 382 і 22 015 тис. т при зменшенні величини його варіації, відповідно, до 15,7 і 6,1 %, що може свідчити про зміни тенденції зменшення поголів'я худоби в галузі скотарства та скорочення обсягів виробництва продукції до стабілізації процесів у її розвитку.

Такі тенденції у розвитку галузі зумовили зміни у показниках її ефективності протягом 1990–2019 рр. Визначено їх різноспрямованість протягом аналізованого періоду (табл.1).

Таблиця 1

Показники ефективності розвитку скотарства в Україні, 1990–2019 рр.

Показник	Роки				2019* р до 1990 р.	
	1990	2000	2010	2019*	+, –	%
Виробництво яловичини та телятини у забійній масі, тис. т	1985,4	754,3	427,7	369,5	-1615,9	18,6
Виробництво молока, тис. т	24508,3	12657,1	11248,5	9663,2	-14845,1	39,4
Поголів'я худоби, тис. гол.:						
ВРХ	24623,4	9423,7	4494,4	3092,0	-21531,4	12,6
у т. ч. корів	8378,2	4958,3	2631,2	1788,5	-6589,7	21,3
Поголів'я худоби на 100 га с.-г. угідь, гол.:						
ВРХ	58,8	22,5	10,8	7,5	-51,3	12,8
у т. ч. корів	20,0	11,9	6,3	4,3	-15,7	21,5
Виробництво на 100 га с.-г. угідь, ц:						
яловичини	47,4	18,0	10,3	8,9	-38,5	18,8
молока	584,9	302,6	270,6	233,9	-351,0	40,0
Середній річний удій від 1 корови, кг	2863	2359	4082	4976	2113	173,8
Вихід приплоду телят на 100 корів, гол.	88	68	73	64	-24	72,7
Витрати кормів на 1 ц, ц корм. од.:						
приросту ВРХ	13,53	16,73	15,69	13,95	0,42	103,1
у т. ч. концентратів	3,07	2,2	4,47	6,65	3,58	216,6
виробництво молока:						
у т. ч.	1,47	1,63	1,18	0,89	-0,58	60,5
концентратів	0,34	0,20	0,37	0,49	0,15	144,1
Рівень рентабельності,%:						
ВРХ на м'ясо	20,6	-42,3	-35,9	-14,6	-35,2	–
молоко	32,2	-6,0	17,9	20,1	-12,1	–

*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій і Луганській областях.

Джерело: розраховано автором.

Встановлено, що у цілому окремі показники ефективності розвитку скотарства України упродовж останніх років набули позитивних змін. Це стосується, зокрема, таких показників технологічної ефективності, як середній річний удій від однієї корови і витрат кормів з розрахунку на 1 ц молока. Рівень рентабельності виробництва молока коливався, проте в останні роки залишається на достатньому рівні – у 2019 р. 20,1 %, проте виробництво яловичини залишається збитковим. Рівень його збитковості в 2019 р. склав 14,6 %. Поголів'я худоби галузі і виробництво її продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь має чітку тенденцію до зменшення, що ставить питання розробки системи стимулів для суб'єктів галузі до збереження та збільшення утримуваного поголів'я худоби.

Встановлено, що державна підтримка розвитку скотарства в Україні здійснюється відповідно до КПКВК 2801540 «Державна підтримка галузі

тваринництва» з використанням механізму дотацій за визначеними в ній напрямками, зокрема: часткова компенсація вартості будівництва та реконструкції ферм, доїльних залів; спеціальна бюджетна дотація на утримання корів молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку продуктивності; дотація на вирощування молодняку великої рогатої худоби; часткове відшкодування вартості закуплених для подальшого відтворення телиць, нетелей, корів, які мають племінну цінність та ін. У 2019 р. на реалізацію вищезазначених заходів державної підтримки скотарства було витрачено 2930 тис. грн. Водночас для державної підтримки скотарства в Україні характерна відсутність системності в її розробці та реалізації, наслідком чого є поступове згортання галузі, що знижує результативність її розвитку.

Дослідження свідчать, що поза увагою державної підтримки скотарства залишилася проблема відтворення стада і стимулювання господарств до вирощування телиць з метою нарощування молодняку для заміни і збільшення поголів'я корів; питання пільгового оподаткування купівлі/продажу живих тварин від населення суб'єктам господарювання галузі й навпаки; доступності підтримки для господарств усіх форм власності та господарювання, що вимагає більшої уваги до їх врахування при розробці державних і регіональних програм розвитку галузі.

Здійснено інтегральну оцінку економічної, соціальної, екологічної ефективності (СЕЕКе) скотарства, яка дозволяє визначити кінцеву ефективність розвитку галузі з урахуванням показників сталості та диференціювати інструменти й об'єкти економічного регулювання галузі. Розрахунок узагальнюючого показника СЕЕКе було проведено за формулою:

$$\text{СЕЕКе} = \sqrt[3]{K_1 \cdot K_2 \cdot K_3}, \quad (1)$$

де СЕЕКе – соціо-еколого-економічний показник ефективності;

K_1 – коефіцієнт соціальної ефективності скотарства;

K_2 – коефіцієнт екологічної ефективності скотарства;

K_3 – коефіцієнт економічної ефективності скотарства.

Формування СЕЕКе здійснювалося з використанням статистичних даних розвитку скотарства на рівні суб'єктів господарювання галузі Харківської області станом на 2019 рік. Соціальну ефективність галузі нами розраховано з урахуванням показника величини заробітної плати в м'ясному і молочному скотарстві на 100 га сільськогосподарських угідь; екологічну ефективність – на основі використання балансового підходу до обґрунтування кількості внесення гною за величиною виносу поживних речовин із ґрунту при вирощуванні сільськогосподарських культур. Оцінка екологічної складової здійснювалася через ціну NPK (за даними 2019 р.), а величину NPK визначено виходячи із поголів'я великої рогатої худоби у господарстві та виходу гною від однієї голови, який відповідно до чинних нормативів дорівнює 30 т; економічну ефективність галузі скотарства для розрахунку СЕЕКе оцінено шляхом використання

показника доходу від реалізації продукції м'ясного і молочного скотарства з розрахунку на 1 голову худоби і на 100 га сільськогосподарських угідь у гривнях.

На основі групування суб'єктів господарювання галузі скотарства за величиною СЕЕКе встановлено залежність між його зростанням і зміною показників ефективності галузі. Отримана нами залежність свідчить, що із збільшенням СЕЕКе показники продуктивності худоби, величина прибутку на 1 корову та окупність витрат виручкою від реалізації продукції скотарства також зростають (рис. 1). Водночас підвищення показників ефективності скотарства із зростанням СЕЕКе відбувається до певної межі – до певного граничного значення, після досягнення якого вони зменшуються.

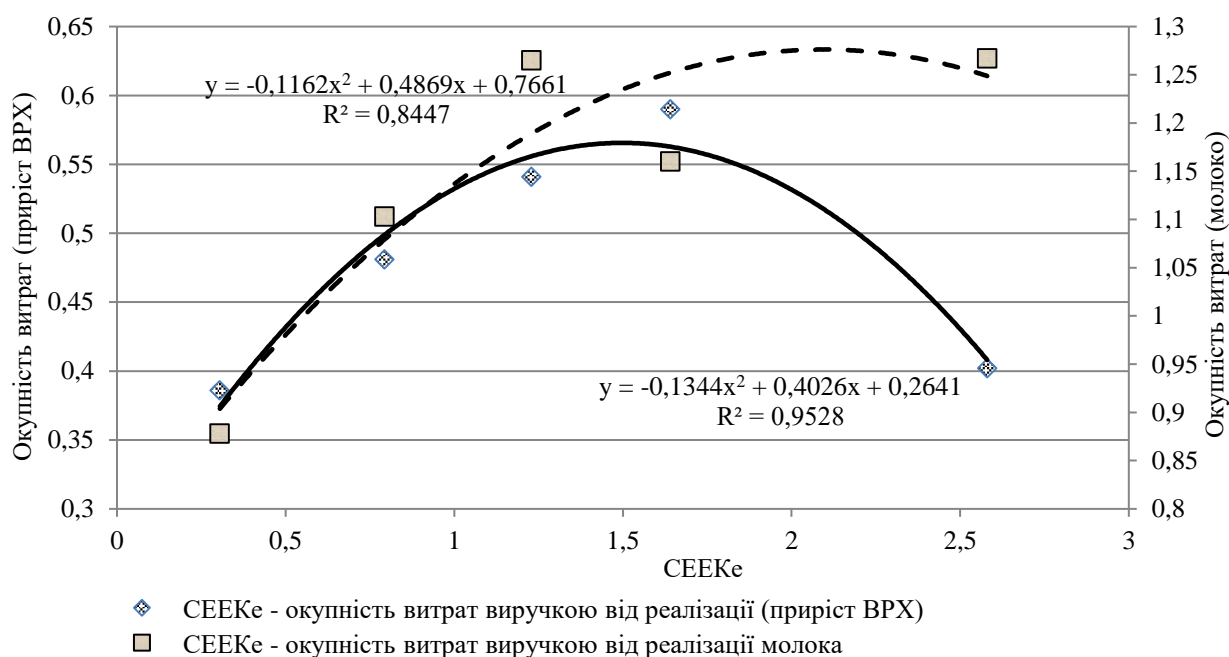

Рис. 1. Залежність між соціо-еколого-економічним коефіцієнтом ефективності (СЕЕКе) скотарства і окупністю витрат виручкою від реалізації продукції галузі в господарствах Харківської області у 2019 р.

Джерело: побудовано автором.

За результатами кластерного аналізу виробництва молока в областях України виділено три кластери, які мають різні характеристики та потребу диференційованого підходу до напрямів і важелів державної підтримки. Пріоритетами на рівні областей, які увійшли до першого кластера, при невисокому (до 10 %) коефіцієнті варіації за такими показниками, як споживання молока на 1 особу в рік, середня місячна заробітна плата у сільському господарстві відповідно і середній річний удій, що свідчить про невелику їх відмінність, і високому рівні варіації (від 40 до 78,6 %) за показниками щільності поголів'я великої рогатої худоби, у т.ч. корів з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, виробництва молока на одну особу в рік і рівнем рентабельності молока, повинна стати розробка сукупності заходів підтримки, яка спрямована на нарощення поголів'я та збільшення обсягів виробництва продукції галузі на рівні суб'єктів господарювання галузі.

В областях, які увійшли в третій кластер, при невисокому рівні варіації усієї сукупності аналізованих показників, величина якого коливалася від 5,1 до 24,0 %, простежується однорідність змін у розвитку молочного скотарства цього кластера, а також за такої його особливості, як переважне виробництво продукції галузі в господарствах населення (Чернігівська, Сумська, Житомирська, Тернопільська, Вінницька обл.), пріоритетною є підтримка виробництва молока на рівні усіх суб'єктів агробізнесу, зокрема й господарств населення.

Результати кластерного аналізу областей за виробництвом яловичини (виділено чотири кластери), дають підстави для висновку про необхідність спрямування підтримки галузі в напрямі збільшення як поголів'я худоби, так і обсягів виробництва продукції галузі у Вінницькій, Київській, Полтавській, Тернопільській, Хмельницькій, Черкаській областях. Тут розвиток м'ясного скотарства відіграє важливе значення в житті сільського населення, створенні додаткових робочих місць, формуванні альтернативного джерела доходу селян, вирішенні питань екологізації, що впливає на формування раціональної структури аграрного виробництва.

У четвертому розділі «**Стратегічні пріоритети розвитку скотарства**» досліджено купівельну поведінку споживачів продукції галузі та чинників, які на неї впливають; обґрунтовано напрями вдосконалення економічного механізму скотарства за різного рівня інтенсифікації галузі, як одного із чинників впливу на збільшення обсягів виробництва продукції галузі; визначено вплив спеціалізації та концентрації, а також рівня інноваційного розвитку галузі на показники ефективності галузі з урахуванням дотримання екологічної складової в її розвитку.

Досліджено купівельну поведінку споживачів продукції скотарства та чинників, що на неї впливають, із урахуванням реалізації можливостей щодо підвищення ефективності галузі. Визначено прямий взаємозв'язок між збільшенням величини доходів на одне домогосподарство та споживанням молока і молочних продуктів у вартісному виразі з розрахунку на одне домогосподарство в сільській і міській місцевості. Доведено, що з підвищенням рівня дохідності домогосподарств попит на продукцію галузі буде зростати, що позитивно впливатиме на збільшення обсягів виробництва її продукції.

Встановлено, що залежність між величинами доходів і споживанням м'яса на рівні домогосподарств характеризується певними особливостями за дії закону спадної віддачі. Залежність описується рівнянням параболі другого порядку: $y = 1715,231 + 0,1058x - 1,405E-7x^2$. Максимальне значення споживання м'ясом міським населенням м'яса усіх видів з розрахунку на одне домогосподарство у вартісному виразі досягається відповідно при величині доходу 37 700 грн і величині витрат на споживання м'яса 18 700 грн на рік. За нинішньої структури споживання різних його видів з розрахунку на 1 особу споживання м'яса в максимальній точці становитиме 82,2 кг, що відповідає рекомендованим нормам його споживання, (80,0 кг на 1 особу на рік). Подальше збільшення величини доходів домогосподарств змінює структуру споживання основних видів продуктів харчування та не впливає на обсяги споживання м'яса.

Обґрунтовано, що за наявності потенційних можливостей щодо збільшення обсягів виробництва продукції скотарства, пріоритетним напрямом формування зростаючої пропозиції буде підвищення рівня інтенсивності галузі, яка чітко простежується у молочному скотарстві. Доведено, що підвищення рівня інтенсивності виробництва молока змінює показники ефективності галузі відповідно до дії закону спадної віддачі: із підвищенням інтенсивності виробництва вони зростають до певної межі з подальшим зменшенням (рис. 2).

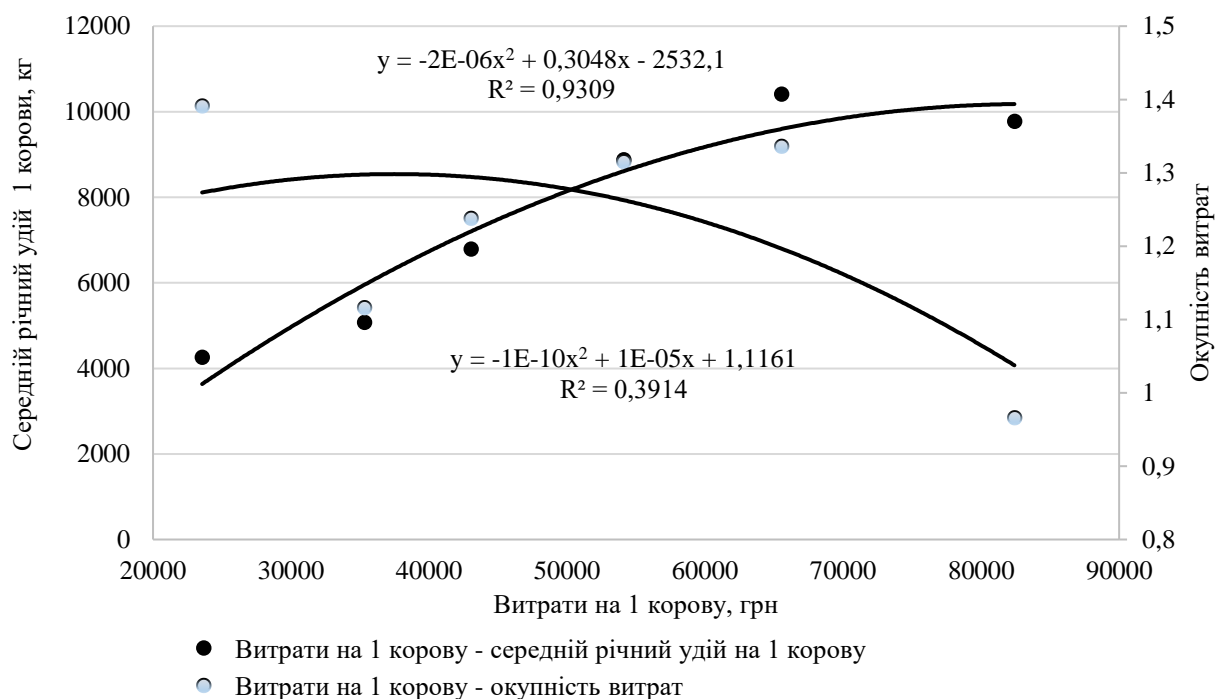

Рис. 2. Залежність між витратами на 1 корову та середнім річним удоєм від неї й окупністю витрат виручкою від реалізації молока у господарствах Харківської області у 2019 р.

Джерело: побудовано автором.

З метою посилення та збереження позитивної дії підвищення рівня інтенсивності галузі на показники ефективності після досягнення ними максимального значення, відповідно до рівняння параболі другого порядку аналізованих залежностей запропоновано механізм дотацій, спрямований на компенсацію витрат на виробництво продукції галузі господарствам з високим рівнем середнього річного удою на 1 корову, і тим, в яких його підвищення супроводжується зменшенням окупності витрат виручкою від реалізації продукції галузі.

Запропоновано, для господарств, у яких продуктивність корів становить 7707,9 кг і вище, надавати дотацію на подальше стимулювання її зростання і компенсацію витрат до величини окупності витрат, яка становить максимальне для аналізованої сукупності значення (1,366) відповідно до рівняння параболі другого порядку залежності між величиною витрат на одну корову – окупність витрат виручкою від реалізації молока. Розрахунок дотації на прикладі господарств Харківської області наведено в табл. 2.

Встановлено, що на одержання дотацій за підвищення рівня середнього річного удою корів і компенсацію витрат на виробництво продукції галузі внаслідок зниження окупності витрат виручкою від реалізації у 2019 р. в Харківській області могли розраховувати 12 господарств у загальній сумі 110423,0 тис. грн.

Таблиця 2

Розрахунок величини дотації на поголів'я корів на підвищення середнього річного удою корів у господарствах Харківської області, 2019 р.

Господарства	Середній річний удій, кг			Дотація			
	фактичний, кг	розрахунковий, кг	відхилення (+,-)	на 1 кг, грн	на 1 гол., грн	поголів'я (факт.), гол.	усього, тис. грн
1	8925	7707	1217	0,708	861	320	275,6
2	11234	7707	3527	5,357	18892	850	16058,6
3	8346	7707	638	0,708	452	300	135,5
4	10228	7707	2520	5,357	13499	500	6749,8
5	12408	7707	4700	5,357	25178	500	12588,9
6	11001	7707	3293	5,357	17643	500	8821,4
7	10053	7707	2345	5,357	12564	1050	13192,1
8	10484	7707	2777	5,357	14875	1208	17969,2
9	11100	7707	3392	5,357	18172	1100	19989,6
10	9065	7707	1357	5,357	7269	274	1991,8
11	9801	7707	2093	5,357	11212	890	9978,3
12	8391	7707	683	5,357	3660	730	2671,8
Усього	–	–	–	–	–	–	110423,0

Джерело: розраховано автором.

Вважаємо, що дотація на підтримання високого рівня продуктивності худоби дала б змогу посилити зацікавленість суб'єктів господарювання галузі у збереженні й підвищенні його рівня, як одного із чинників збільшення обсягів виробництва продукції галузі за умов зменшення прибутковості виробництва молока та її компенсації шляхом використання механізму дотацій.

Визначено особливості впливу рівня спеціалізації і концентрації виробництва продукції галузі скотарства на показники ефективності виробництва її продукції. З'ясовано, що зміна показників ефективності при виробництві яловичини із підвищенням рівня спеціалізації господарств відбувається відповідно до дії закону спадної віддачі. Найвищою величиною прибутковості та рентабельності виробництва яловичини досягається при показниках спеціалізації суб'єкта господарювання галузі на виробництві яловичини 61,5 і 59,1 %.

Підвищення рівня концентрації поголів'я худоби галузі понад 1200 гол. посилює ризик забруднення навколишнього природного середовища, виникає проблема дотримання норм екологічної безпеки при виробництві продукції галузі, що загострює питання її розвитку з погляду необхідності побудови біотехнічної системи ланцюга, складовими якого є природа, біосировина, продукт харчування галузі, людина, яка його споживає.

Обґрунтовано, що знижувати негативний вплив розвитку скотарства на навколишнє середовище із підвищенням рівня її концентрації доцільно шляхом запровадження відповідно розробленої системи моніторингу галузі із визначенням таких його індикаторів: стан вод суші, прибережних вод; ґрунтів; атмосферного повітря; показників біологічного різноманіття, радіаційного забруднення; визначення державних структур та їхніх функцій, які, аналізуючи надану статистичну інформацію, розробляють систему науково обґрунтованих допустимих нормативів забруднення атмосфери і водних джерел при проектуванні й експлуатації тваринницьких приміщень, систем видалення гною, створення санітарно-захисних зон.

Складовою моніторингу навколишнього середовища є розробка екологічного паспорта господарства, в якому доцільно навести відомості про технологію, кількісні та якісні характеристики ресурсів задіяних при виробництві продукції галузі, характеристики викидів забруднюючих речовин галузі, результати порівняння технологій, що використовуються в галузі, із кращими їх прикладами (вітчизняними і зарубіжними). Результати екологічного паспорта можуть бути використані для вирішення таких завдань: оцінка впливу забруднюючих речовин на навколишнє середовище, на здоров'я людей та визначення розміру плати за природокористування; встановлення для суб'єкта господарювання галузі гранично допустимих норм викидів забруднюючих речовин у довкілля; планування підприємством природоохоронних заходів, оцінки їх ефективності; експертиза проектів реконструкції ферм суб'єктів господарювання; контроль за дотриманням підприємством законодавства в галузі охорони навколишнього природного середовища; підвищення ефективності використання природних і матеріальних ресурсів, енергії, вторинних продуктів.

Розглянуто сучасні технології у скотарстві, використання яких пов'язується з інноваційним розвитком, зокрема із створенням сприятливих умов для використання в ній нових знань, процесами цифровізації галузі. Це, зокрема, SMART-технології, в основу яких покладено автоматизацію та роботизацію усіх технологічних процесів: управління стадом, підвищення продуктивності худоби, якості продукції тощо, які у поєднанні із формуванням високопродуктивного стада сприятимуть нарощенню обсягів виробництва високоякісної продукції в галузі.

З'ясовано, що із зростанням частки амортизаційних відрахувань у структурі собівартості виробництва продукції скотарства, підвищуються показники ефективності розвитку галузі. За результатами групування у молочному скотарстві виявлено позитивний вплив збільшення частки

амортизаційних відрахувань у структурі собівартості молока на такі показники ефективності, як середній річний удій на 1 корову, який підвищився із 5519 кг в господарствах, які увійшли в першу групу, до 8761 кг, у підприємствах останньої – тринадцятої групи, при середній величині за сукупністю господарств 6966 кг; прибуток на одну корову, який збільшився із 2745 до 15 087 грн на 1 корову при середньому його значенні 7448 грн; окупність витрат виручкою від реалізації молока зростала від 1,139 до 1,223 при середньому рівні по сукупності підприємств – 1,165.

У п'ятому розділі **«Удосконалення інституційного середовища як складової формування ефективного розвитку скотарства»** обґрунтовано науковий підхід до державної підтримки скотарства з використанням механізму дотацій на основі її диференціації з урахуванням значення показника СЕЕКе; запропоновано механізм хеджування ризиків на основі короткострокового прогнозування ціни на молоко; ідентифіковано концептуальні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в галузі скотарства та обґрунтовано напрями орієнтації розвитку скотарства на засадах сталого розвитку.

Встановлено, що зі зростанням величини СЕЕКе підвищуються показники ефективності скотарства відповідно до закону спадної віддачі. Обґрунтовано, що з метою стимулювання суб'єктів господарювання з виробництва продукції скотарства до підвищення показників економічної, соціальної та екологічної ефективності розвитку галузі й, відповідно, до зростання СЕЕКе доцільно передбачити дотації за підвищення рівня продуктивності корів як елементу фінансової підтримки з боку держави, спрямованої на збільшення доходу з розрахунку на 1 корову. Вважаємо, що цей інструмент державної підтримки, маючи цільове використання, мотивуватиме підприємства не лише до підвищення економічних показників розвитку галузі, а й до вирішення соціальних та екологічних проблем територій, на яких вони розташовані. Величина такої підтримки, за даними розрахунків по суб'єктах господарювання галузі скотарства Харківської області, які у 2019 р. могли її отримати, дорівнювала б 52626,2 тис. грн.

Запропоновано механізм хеджування ризиків, стабільності у формуванні товарної продукції суб'єктів господарювання галузі скотарства, який базується на короткостроковому прогнозуванні ціни на сире молоко, яке виробляється і реалізується ними через врахування вагової частки сировини в ціні реалізації готової молочної продукції. Аналіз цін проведено за період 2017–2019 рр. (за місяцями) по сирому молоку, молоку пастеризованому жирністю до 2,6 %, сирах м'яких жирних, сметані жирністю до 15 %. Зроблено припущення, що при прогнозуванні ціни реалізації на сире молоко доцільно враховувати, що на її зміну певною мірою впливає тренд у зміні цих величин або загальна тенденція. З метою виключення тренду було використано рівняння прямої за цінами на сире молоко та аналізованими видами молочної продукції. За залишками цін, які отримали після виключення відповідного тренду, здійснено прогнозування їх зміни. Період прогнозу цих цін становив 6 місяців.

Оскільки на одиницю виробництва різних видів молочної продукції витрачається неоднаковий обсяг сирого молока, то під час прогнозування ціни на нього розраховано частку ціни молока в ціні реалізації готової молочної продукції. Отримані значення дали змогу оцінити частку ціни на сире молоко в ціні готової молочної продукції. Зокрема, частка ціни на сире молоко в періоди n і $(n - 1)$ для пастеризованого молока жирністю до 2,6 % становила 36,9 % і 34,8 %. Для сирів м'яких жирних ці значення відповідно дорівнювали 8,9 і 8,4 %; для сметани жирністю до 15 % – 15,8 і 14,6 %.

Аналіз цін на аналізовані види молочної продукції свідчить про вплив вагової частки ціни сирого молока, яке витрачають на їх виробництво, і необхідність відповідно до неї коригування спрогнозованої ціни реалізації на сире молоко. Розрахунок вагової частки (вагового коефіцієнта) коригування здійснювався з використанням рівняння:

$$M_{1\phi} + M_{2\phi} + M_{3\phi} + \dots + M_{n\phi} = \sum_1^n M = 1; \quad (2)$$

$$M_{1\phi} = \frac{Ц_{\text{мф}}}{Ц_{\text{мпф}(n-1)}}; \quad (3)$$

$$M_{2\phi} = \frac{Ц_{\text{мф}}}{Ц_{\text{сжф}(n-1)}}; \quad (4)$$

$$M_{3\phi} = \frac{Ц_{\text{мф}}}{Ц_{\text{сф}(n-1)}}, \quad (5)$$

де $M_{1\phi}$ – відношення ціни на сире молоко фактичної в період n до ціни реалізації молока пастеризованого жирністю до 2,6 % фактичної в період $(n-1)$;

$M_{2\phi}$ – відношення ціни на сире молоко фактичної в період n до ціни реалізації сирів м'яких жирних фактичної в період $(n-1)$;

$M_{3\phi}$ – відношення ціни на сире молоко фактичної в період n до ціни реалізації сметани жирністю до 15 % фактичної в період $(n-1)$;

$Ц_{\text{мф}}$ – ціна на сире молоко фактична в період n , грн;

$Ц_{\text{мпф}(n-1)}$ – ціна на молоко пастеризоване жирністю до 2,6 % фактична в період $(n-1)$, грн;

$Ц_{\text{сжф}(n-1)}$ – ціна на сири м'які жирні фактична в період $(n-1)$, грн;

$Ц_{\text{сф}(n-1)}$ – ціна на сметану жирністю до 15 % фактична в період $(n-1)$, грн.

Результати розрахунку вагового коефіцієнта аналізованих видів молочної продукції і відповідних прогнозних цін на сире молоко, які враховують цю вагову частку, наведено в табл. 3.

Прогнозне значення ціни на сире молоко з урахуванням його вагової частки у виробництві аналізованих видів молочної продукції розраховали за формулою:

$$\hat{Y} = \sum_1^n (f(Ц_{1\phi}') \cdot \text{ВЧ}M_{1\phi} + \dots + f(Ц_{n\phi}') \cdot \text{ВЧ}M_{n\phi}), \quad (6)$$

де $f(Ц_{n\phi})$ – рівняння тренду вирівнювання фактичної ціни реалізації відповідного виду молочної продукції;

$C_{нф}'$ – прогнозна ціна реалізації відповідного виду молочної продукції відповідно до $f(C_{нф})$, грн;

$ВЧМ_{нф}$ – вагова частка сирого молока на виробництво відповідного виду молочної продукції.

Таблиця 3

Вагова частка ціни сирого молока у ціні окремих видів молочної продукції і прогнозна ціна реалізації сирого молока, 2020 р.

Показник	Період прогнозу					
	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень
Вагова частка ціни сирого молока в ціні готової молочної продукції:						
молоко пастеризоване жирністю до 2,6 %	0,606	0,606	0,606	0,606	0,606	0,605
сири м'які жирні	0,146	0,146	0,146	0,146	0,146	0,147
сметана жирністю до 15 %	0,248	0,248	0,248	0,248	0,248	0,248
Усього	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000	1,000
Прогнозна ціна реалізації сирого молока за запропонованою методикою, грн/т	8795,6	9155,5	9013,6	8795,9	8698,8	8714,7
Фактична ціна реалізації сирого молока, грн/т	8986,2	9000,8	8979,8	8900,6	8769,6	8673,8
Фактична ціна реалізації сирого молока до прогновної, %	102,1	98,3	99,6	104,6	100,8	99,5

Джерело: розраховано автором.

Авторська методика дозволила визначити прогнозну ціну реалізації молока, яка в січні 2020 р. мала б дорівнювати 8795,6 грн/т, у лютому – підвищитися до 9155,5 грн/т, у березні – до 9013,6 грн/т, зменшившись у червні до 8714,7 грн/т. За даними Державної служби статистики України, фактична ціна реалізації молока в січні 2020 р. становила 8986,2 грн/т, що на 190,6 грн/т нижче від спрогнозованої нами. У лютому таке відхилення між розрахунковою і фактичною цінами дорівнювало 154,7 грн/т, березні – 33,8, у квітні – 104,7 грн/т, травні – 70,8, у червні 40,9 грн/т. Похибка є невеликою, що може підтверджувати адекватність запропонованої методики і можливість її використання для прогнозування цін на молоко в підприємствах.

Вважаємо, що використання запропонованої методики в механізмі хеджування ризиків за допомогою ф'ючерсних контрактів на поставку сирого молока суб'єктами господарювання галузі, які фіксують ціну його реалізації в короткостроковому періоді, дозволить нейтралізувати цінові ризики товаровиробників молока і забезпечити достовірне планування фінансових результатів галузі.

Визначено концептуальні засади розвитку кооперації в скотарстві, результатом реалізації яких повинно стати підвищення якості виробництва продукції галузі, збільшення поголів'я худоби та обсягів її реалізації у господарствах населення і малих суб'єктах сфери агробізнесу; забезпечення конкурентоспроможності продукції галузі в них; підвищення дохідності домогосподарств і надходжень до бюджетів усіх рівнів; підвищення рівня зайнятості сільського населення. Виділено пріоритетні напрями активізації сільськогосподарської кооперації в галузі скотарства через розробку регіональних програм розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та створення на їх основі забійних пунктів, переробних потужностей, що забезпечить підвищення доданої вартості; передачі на безоплатній основі необоротних активів, що знаходяться на балансі об'єднаних територіальних громад як внесок до статутного капіталу; створення на базі вищих навчальних закладів аграрної профорієнтації Центрів підготовки спеціалістів у сфері кооперації.

Обґрунтовано, що налагодження дієвого державного контролю і нагляду за безпечністю та якістю молочної сировини вимагає проведення низки заходів: державної інвентаризації закупівельних пунктів, які закуповують молоко в господарствах населення та малих суб'єктів сфери агробізнесу; забезпечення відповідності діючих закупівельних пунктів ветеринарно-санітарним вимогам; залучення приватних інвестицій у сферу сертифікації і контролю молочної сировини, закупленої в господарствах населення; розвитку елементів розподільчої інфраструктури для максимально повної та швидкої доставки молочної сировини переробним підприємствам.

З метою стимулювання розвитку мережі забійних пунктів на кооперативних засадах пропонується: законодавчо регламентувати розвиток мережі боєнь (забійно-санітарних пунктів) для забою тварин, що утримуються в господарствах населення та малих суб'єктах сфери агробізнесу; створити цивілізовану систему заготівлі худоби від них; розробити та затвердити державну програму будівництва боєнь для забою тварин, забезпечивши їх відповідність чинним ветеринарно-санітарним вимогам як за рахунок державних коштів, так і за рахунок підприємств, яким належать потужності забою; залучити приватні інвестиції для приведення боєнь у відповідність до діючих ветеринарно-санітарних вимог.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й запропоновано нове вирішення важливого наукового завдання формування системи засад та інструментів економічного регулювання ефективного розвитку скотарства в Україні. Проведене наукове дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки:

1. Визначено, що економічний механізм ефективного розвитку скотарства являє собою сукупність методів, інструментів впливу держави та

інших інституцій на формування сприятливого середовища, в якому функціонує галузь, з метою цілеспрямованого формування умов до прояву драйверів для досягнення синергічного ефекту до ефективного розвитку галузі. Стан та важливість забезпечення розвитку скотарства зумовлені необхідністю досягнення продовольчої безпеки країни у продукції скотарства для забезпечення населення країни продуктами харчування, сталого розвитку аграрного виробництва та економіки країни з урахуванням соціального та екологічного аспектів, що потребує удосконалення економічного механізму регулювання галузі на основі урахування стратегічної мети, досягнутого рівня розвитку галузі та високої віддачі коштів державної підтримки в умовах фінансової обмеженості державного бюджету. Сукупна дія складових економічного механізму галузі поряд із підвищенням платоспроможності населення формує основу створення умов ефективного розвитку галузі відповідно до її стратегії.

2. Визначено, що формування механізму інституційного забезпечення регулювання ефективного розвитку скотарства включає систему спільних інститутів стосовно економіки і агропромислового виробництва, на які покладається завдання поліпшення складових інституційного середовища і систему специфічних інститутів, які формуються відповідно до особливостей галузі та являють собою цілісну сукупність елементів у їх взаємозв'язку і результативності. Аргументовано, що визначальні інститути у скотарстві представлені інфраструктурою галузі, яка включає об'єкти сервісного обслуговування, процеси кооперації та інтеграції; взаємовідносинами, які складаються в галузі між виробниками і стейкхолдерами (фінансові, суспільні, державні, дорадчі структури). Інституційно-економічний механізм є поєднувальною ланкою інститутів галузі та представлений сукупністю адміністративних, ринкових і організаційних елементів формування відносин в ній.

3. Характерними особливостями розвитку світового ринку є орієнтація на збільшення обсягів виробництва продукції галузі на основі зростання утримуваного поголів'я худоби, рівня її продуктивності в країнах, що розвиваються, та підвищення рівня продуктивності худоби в розвинутих країнах світу й підвищення попиту на неї. Визначено, що Україна має потенційні можливості посилити позиції на світовому ринку продукції скотарства, орієнтуючись на підвищення рівня інтенсивності галузі й використання інновацій при виробництві її продукції. Основними напрямками трансформації економічного механізму регулювання розвитку скотарства є: гармонізація чинного законодавчого та нормативного забезпечення галузі до міжнародних норм, поліпшення здоров'я тварин, їх генетичного складу, стимулювання суб'єктів господарювання галузі до збільшення обсягів виробництва продукції; створення умов до розширеного відтворення галузі, яке забезпечувало б нарощування поголів'я худоби високопродуктивних порід м'ясної і молочної продуктивності, обсягів виробництва якісної та безпечної продукції скотарства; підвищення рівня платоспроможності населення – споживача продукції галузі.

4. Доведено, що для сучасної методології наукових досліджень в сільському господарстві характерним є наступне: недостатність зв'язку науки і виробництва; труднощі при пошуку (отриманні) інформації та її неузгодженість за різними джерелами; широка сукупність методів досліджень, що ускладнює та вимагає розробки відповідних алгоритмів щодо їх практичного використання, а також обґрунтування доцільності їх застосування за окремими видами досліджень, високий рівень математизації економічної науки.

Запропоновано оцінювання ефективності економічного механізму розвитку галузі здійснювати відповідно до ієрархічного рівня такої оцінки й особливостей галузі, із розрахунком інтегрального показника СЕЕКе та існуючих показників ефективності скотарства, які доповнено переліком індикаторів, що характеризують відтворювальні процеси у галузі, динаміку параметрів розвитку галузі в таких напрямках: кормовиробництво; якість і безпечність продукції; реальний розподіл ринку сировини серед основних постачальників; рівня інноваційності виробництва продукції галузі, що сприятиме всебічному врахуванню впливу перелічених чинників на ефективність галузі та адекватній до них розробці відповідних заходів.

5. Пріоритетними напрямками ефективного розвитку скотарства визначено такі: забезпечення безбиткового виробництва високоякісної продукції галузі; раціональне поєднання розвитку як великотоварного спеціалізованого виробництва продукції галузі, так і підтримки малих суб'єктів у сфері агробізнесу, що дозволить збільшити обсяги виробництва продукції галузі; формування цивілізованого ринку кормів, розвитку кормовиробництва та комбікормової промисловості, які є важливими елементами у формуванні кормової бази галузі суб'єктів агробізнесу; технічне і технологічне переоснащення (SMART FARM), що є визначальним чинником у забезпеченні конкурентоспроможності продукції галузі; вдосконалення системи контролю якості й безпечності продукції на усіх етапах її виробництва.

6. Виявлено різноспрямовані тенденції в розвитку скотарства: зростання – 1945–1990 рр. та спад – 1990–2019 рр., у межах яких виділено 6 підперіодів на основі врахування вектора впливу і взаємозв'язку чинників середовища функціонування галузі та темпів зміни обсягів виробництва її продукції. Характерними рисами сучасного розвитку вітчизняної галузі скотарства є: скорочення чисельності поголів'я худоби та обсягів виробництва продукції; орієнтація на внутрішній ринок; концентрація виробництва у господарствах населення, де застосовуються спрощені технології виробництва продукції, що не дозволяють виробити молоко високої якості, а також утримується малочисельне поголів'я худоби м'ясної продуктивності.

Встановлено позитивну тенденцію до підвищення показників технологічної ефективності в галузі скотарства: середньорічний удій підвищився від 2863 у 1990 р. до 4976 кг у 2019 р., витрати кормів на 1 ц молока зменшилися від 1,47 до 0,89 ц корм. од. при зростанні концентрованих кормів від 0,34 до 0,49 ц корм. од., однак простежується зменшення поголів'я худоби, обсягів виробництва продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь

упродовж періоду дослідження. У зв'язку із цим постає необхідність у формуванні передумов та умов для ефективного розвитку галузі скотарства шляхом цілеспрямованого впливу інструментів регулювання для забезпечення розширеного відтворення, підвищення мотивації товаровиробників до впровадження еколого- і ресурсощадних технологій.

7. Виявлено, що для існуючих інструментів державної підтримки галузі скотарства характерною є відсутність системності, орієнтація на високотоварні сільгосп підприємства, величина виплат на одиницю об'єкта державної підтримки є економічно не обґрунтованою. Серед дієвих важелів державної підтримки галузі скотарства виділено такі: передбачення пільг щодо сплати ПДВ на імпортовані племінні нетелі та корови; часткове відшкодування вартості будівель та споруд галузі; спеціальна бюджетна дотація за утримання корів м'ясної та молочної продуктивності, часткове відшкодування вартості закуплених племінних тварин.

Існує необхідність у модернізації форм і важелів державної підтримки на основі: запровадження цільових регіональних програм, зорієнтованих на консолідацію бюджетів адміністративно-територіальних утворень та мобілізацію фінансових ресурсів у галузь із диверсифікованих джерел; передбачення системи гарантій для інвесторів на державному та регіональному рівнях шляхом укладання меморандуму про державно-приватне партнерство на період окупності інвестиційних проєктів; внесення змін до порядку надання статусу суб'єкта племінної справи, які передбачають проведення оцінки стану ведення племінної справи з обов'язковим відвідуванням суб'єкта господарювання та подальшим його включенням до реєстрів одержувачів державної підтримки. Доцільно передбачити подовження перехідного періоду до виконання умов стандарту ДСТУ 3662:2018 «Молоко-сировина коров'яче. Технічні умови» до 2024 р. для техніко-технологічного оновлення виробництва молока суб'єктами господарювання галузі, як чинника, який слугує основою виробництва високоякісного і конкурентоспроможного молока, що зумовлює прискорення подальших позитивних трансформацій в галузі.

8. За результатами кластерного аналізу, на основі врахування стану розвитку аграрного сектору, галузі молочного скотарства та соціальних індикаторів розвитку регіонів виділено три кластери та обґрунтовано необхідність стимулювання товаровиробників щодо збереження та нарощення поголів'я молочної продуктивності, передбачення державної підтримки господарств населення у збереженні й збільшенні поголів'я в галузі.

Доведено важливу роль м'ясного скотарства в розвитку регіонів, які увійшли до четвертого із чотирьох виділених кластерів за поділом областей України за станом розвитку аграрного сектора, галузі м'ясного скотарства та соціальних індикаторів, у яких доцільно передбачити надання державної підтримки господарствам населення, що сприятиме створенню додаткових робочих місць і підвищенню рівня їхніх доходів, а також вирішенню питання продовольчої безпеки щодо виробництва яловичини та телятини.

9. Встановлено істотний вплив на купівельну поведінку споживачів молока та молочної продукції, яловичини таких факторів, як рівень доходів та їх розподіл за визначеними видами продукції, величина розривів у споживанні, норми й особливості споживання сільських і міських домогосподарств за досліджуваними видами продукції. Обґрунтовано, що в умовах випереджальних темпів росту сукупних доходів домогосподарств порівняно з темпами зміни роздрібних цін на молоко та молочну продукцію, яловичину і м'ясні вироби з неї та існування значних розривів в обсягах їх споживання буде спостерігатися підвищення споживчого попиту, що вимагає розробки заходів щодо нарощення обсягів виробництва продукції галузі, як стратегічного напрямку її розвитку.

10. Виявлено, що підвищення рівня інтенсивності в м'ясному скотарстві (витрати на 1 гол. ВРХ у 2019 р. склали 12 229 грн) супроводжується зниженням показників ефективності, що з урахуванням стану розвитку галузі є свідченням недостатньої величини вкладень в неї. Підвищення рівня інтенсивності виробництва молока (витрати на 1 корову в 2019 р. становили 39 394 грн) зумовлює збільшення поголів'я корів у розрахунку на 1 господарство (від 136 до 594 гол.), підвищення середнього річного удою до 9152 кг у господарствах із величиною витрат понад 53 001 грн. Виявлено, що з досягненням величини витрат на 1 корову 40 000 грн, величина прибутку на 1 ц молока і рівень окупності витрат виручкою від реалізації зменшувалися при подальшому зростанні середнього річного удою, що є доказом прояву спадної віддачі. З метою компенсації витрат, спрямованих на підвищення середнього річного удою молока від корів, який є вище його граничного значення, при зменшенні окупності таких витрат виручкою від реалізації, запропоновано механізм дотацій, що стимулюватиме суб'єктів господарювання галузі до підвищення показників продуктивності корів при зростанні рівня її інтенсивності.

11. Встановлено, що прибуткове виробництво яловичини суб'єктами господарювання галузі забезпечується за рівня спеціалізації понад 60,0 %, молока – за рівня спеціалізації, який перевищує 63,8 %, а граничного значення рівня прибутковості буде досягнуто із рівнем його спеціалізації 80,3 %. Водночас підвищення рівня спеціалізації та концентрації виробництва продукції скотарства зумовлює, з одного боку, посилення ризиків негативного впливу галузі на навколишнє середовище, що вимагає розробки комплексу заходів щодо регулювання екологічних викликів ведення інтенсивного скотарства, а з іншого – створює умови для сільськогосподарських товаровиробників до формування раціональних сівозмін. Заходами щодо мінімізації негативного впливу галузі скотарства на навколишнє природне середовище є гармонізація екологічного законодавства до європейської практики із налагодженням системи моніторингу та передбачення більш суворої відповідальності бізнесу за його порушення. Інструментом налагодження моніторингу на рівні суб'єкта господарювання повинен стати екологічний паспорт підприємства.

12. Існує необхідність орієнтації напрямів та інструментів регулювання скотарства на її інноваційний розвиток, оскільки зростання частки амортизаційних відрахувань у структурі собівартості продукції галузі зумовлює

підвищення показників її ефективної діяльності, що доводить позитивний вплив інноваційного оновлення на результуючі показники галузі.

Запропоновано методичний підхід до оцінювання інноваційності виробництва на основі розрахунку частки амортизаційних відрахувань у структурі собівартості продукції галузі, який передбачає такі етапи: визначення структури витрат при виробництві продукції галузі за сукупністю суб'єктів господарювання в ній; показників розвитку і ефективності галузі; групування суб'єктів господарювання галузі за часткою амортизаційних відрахувань у структурі собівартості приросту ВРХ і молока; визначення рівняння залежності з використанням параболі другого порядку: частка амортизаційних відрахувань у структурі собівартості приросту тварин і молока – прибуток (збиток) на 1 гол. худоби в галузі, дохід на 100 га сільськогосподарських угідь і на 1 гол. худоби в галузі; розрахунок граничної величини частки амортизаційних відрахувань у структурі собівартості продукції, за якої показники ефективності галузі набувають максимального значення.

13. Обґрунтовано доцільність надання дотації суб'єктам господарювання галузі скотарства на основі інтегрального соціо-еколого-економічного коефіцієнта ефективності. Виділено складові індикатори розрахунку інтегрального показника СЕЕКе оцінювання, до яких включено: дохід від реалізації молочного та м'ясного скотарства у розрахунку на 1 голову великої рогатої худоби та 100 га сільськогосподарських угідь; величину заробітної плати у м'ясному та молочному скотарстві на 100 га сільськогосподарських угідь; величину виносу поживних речовин із ґрунту та необхідність їх компенсації шляхом внесення гною, вартість якого визначалася відповідно до поживних елементів, оцінених за вартістю НРК.

Розрахункова величина дотації на основі коефіцієнта СЕЕКе базується на визначенні максимального значення в математичній залежності між його величиною та рівнем окупності витрат, а також обчисленням розрахункового значення величини окупності витрат, якого необхідно досягти за існуючого фактичного значення окупності витрат відповідного суб'єкта господарювання. За такого підходу до надання державної підтримки досягається її цілеспрямований вплив на подальше зростання СЕЕКе, що сприятиме орієнтації господарюючих суб'єктів галузі на додержання принципів сталого розвитку.

14. Оцінено ступінь волатильності цін на сире молоко і окремі види молочних продуктів в Україні протягом 2017–2019 рр. (за місяцями). Визначено невисокий рівень їх коливання на сире молоко (коефіцієнт варіації 5,1 %), що є свідченням формування в Україні єдиного ринку молока, та вищий рівень коливання цін на молочну продукцію, зокрема на молоко пастеризоване (9,63 %), сири м'які жирні (9,75 %) та сметану (10,63 %). За тенденції до зменшення обсягів виробництва сирого молока в Україні існує необхідність прогнозування цін на нього суб'єктами господарювання галузі з метою забезпечення достовірного планування їх фінансових результатів.

Обґрунтовано доцільність використання ф'ючерсних контрактів, як інструменту хеджування цінових ризиків на сире молоко, що в умовах

підвищеного попиту на продукцію галузі збереже зацікавленість її виробників в розвитку галузі, зокрема нарощуванні обсягів виробництва молока в умовах невизначеності зовнішнього середовища. Запропоновано здійснювати короткострокове прогнозування ціни на сире молоко з урахуванням вагової частки ціни молочної сировини в ціні готової молочної продукції, рівня кореляційного зв'язку часового лагу зміни ціни на сире молоко в період n і зміни ціни на готову молочну продукцію в період $(n-1)$ та коригуванням ціни реалізації сирого молока відповідно до них.

15. На основі аналізу історичних аспектів становлення і розвитку кооперації, вивчення сучасного світового і вітчизняного досвіду країн світу у формуванні умов для діяльності кооперативних структур визначено зацікавленість суб'єктів господарювання галузі в подальшому процесі її розвитку. Систематизовано чинники, які стримують розвиток кооперації в галузі скотарства, а саме: недосконалість і недостатня адаптованість її регулятивного поля, слабкий рівень довіри в суспільстві, наявність практики створення квазі-кооперативів, недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення кооперативів, обмежений доступ їх до фінансових ресурсів, відсутність системної державної підтримки їхнього розвитку та цілеорієнтованої пропаганди позитивного досвіду функціонування кооперативних структур.

Виділено пріоритетні напрями активізації сільськогосподарської кооперації в галузі скотарства через розробку регіональних програм розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та створення на їх основі забійних пунктів і переробних потужностей, що забезпечить збільшення доданої вартості; передачу на безоплатній основі необоротних активів, що перебувають на балансі об'єднаних територіальних громад як внеску до статутного капіталу; створення на базі закладів вищої освіти аграрної профорієнтації Центрів підготовки спеціалістів у сфері кооперації.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Шиян Н.И. Тенденции в изменении производства и потребления молока и молочных продуктов в регионах Украины. *Проблеми економіки агропромислового комплексу і формування його кадрового потенціалу* / за ред. П.Т. Саблука та ін. Т. 2. Київ: ІАЕ, 2000. 660 с. (*Особистий внесок: досліджено зміни у виробництві і споживанні молока і молочних продуктів в регіонах України – 0,32 друк. арк.*).

2. Шиян Н.І., Ляліна Н.С. Організаційно-економічний механізм формування прибуткового виробництва продукції скотарства. Харків: Міськдрук, 2011. 287 с. (*Особистий внесок: визначено теоретико-методичні засади організаційно-економічного механізму прибуткового виробництва продукції скотарства – 8,3 друк. арк.*).

3. Шиян Н.І. Збалансований розвиток галузей сільського господарства: регіональний і зональний аспекти. Стан та передумови стійкого розвитку

агропромислового сектора в умовах трансформаційних процесів у світовій економіці. Ч. 1. Умань, 2013. 284 с. (*Особистий внесок: обґрунтовано необхідність розвитку тваринництва – 0,38 друк. арк.*).

4. Шиян Н.І. Закон спадної віддачі: історія формування і висвітлення в навчальній літературі. Сучасні парадигми розвитку конкурентоспроможного агропромислового виробництва: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. Ю.О. Нестерчука. Умань: Візаві, 2013. 364 с. (*Особистий внесок: висвітлено історію виникнення закону спадної віддачі – 0,32 друк. арк.*).

5. Олійник О.В., Шиян Н.І., Кучер Л.Ю., Міщенко В.С. Формування витрат і доходів скотарства у сільськогосподарських підприємствах. Харків: ФОП «Панов А.М.», 2018. 240 с. (*Особистий внесок: визначено стан і тенденції розвитку скотарства в Україні і її регіонах – 1,63 друк. арк.*).

6. Shyian N. Place of the institutional environment in the formation of economic mechanism of cattle breeding industry. The potential of modern science: Sciemcee Publishing, LP22772, 20–22 Wenlock Road, London, N1 7GU or publishing@sciemcee.com First Edition: 2019. Vol. 2. (*Особистий внесок: визначено інституціональні складові економічного механізму – 0,9 друк. арк.*).

7. Шиян Н.І. Удосконалення складників економічного механізму ефективного розвитку скотарства. Харків: ХНАУ, 2020. 350 с. (20,3 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України, та виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз даних

8. Шиян Н.І. Економіко-статистична характеристика співвідношення виробництва та споживання продуктів тваринництва по регіонах України. *Вісн. ХДАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2001. № 2. С. 253–258. (0,33 друк. арк.).

9. Шиян Н.І., Найдьонова Н.С. Інтенсифікація молочного скотарства як чинник підвищення його конкурентоспроможності. *Вісн. ХДАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2003. № 4. С. 368–377. (0,32 друк. арк., особистий внесок: обґрунтовано необхідність підвищення рівня інтенсивності розвитку молочного скотарства – 0,23 друк. арк.).

10. Шиян Н.І., Найдьонова Н.С. Забезпечення прибутковості виробництва молока на основі інтеграції галузі скотарства. *Вісн. ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2004. № 3. С. 278–283. (0,32 друк. арк., особистий внесок: визначено теоретико-методологічні аспекти прибуткового виробництва скотарства – 0,23 друк. арк.).

11. Шиян Н.І., Найдьонова Н.С. Окупність витрат на виробництво молока у регіонах України. *Зб. наук. пр. Луган. нац. аграр. ун-ту. Серія «Економічні науки»*. Луганськ: Вид-во ЛНАУ. 2004. № 37 (49). С. 410–415. (0,35 друк. арк., особистий внесок: обґрунтовано доцільність розгляду окупності витрат як результативного показника галузі – 0,25 друк. арк.).

12. Шиян Н.І., Філімонова О.В. Тенденції та проблеми розвитку тваринництва в Харківській області. *Вісн. ХНАУ. Серія «Економіка АПК і*

природокористування». 2004. № 8. С. 90–95. (0,35 друк. арк., особистий внесок: проаналізовано тенденції у розвитку тваринництва – 0,25 друк. арк.).

13. Шиян Н.І., Найдьонова Н.С. Прибутковість тваринництва як чинник соціально-економічної ефективності сільського господарства. *Вісн. ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2005. № 3. С. 100–108. (0,32 друк. арк., особистий внесок: доведено важливість розвитку тваринництва у виконанні нею соціальної функції – 0,23 друк. арк.).

14. Шиян Н.І. Стан виробництва і споживання молока і молочних продуктів в регіонах України. *Вісн. ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2006. № 2. С. 400–408. (0,44 друк. арк.).

15. Шиян Н.І. Чинники формування рівня споживання молока та молочних продуктів населенням України. *Вісн. ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2007. № 2. С. 275–282. (0,41 друк. арк.).

16. Шиян Н.І. Формування ринку молока і молочних продуктів у контексті вступу до СОТ. *Вісн. ХНТУСГ. Серія «Економічні науки»*. 2007. № 52. С. 314–322. (0,50 друк. арк.).

17. Шиян Н.І. Диференціація цін на молоко в регіонах України: стан, чинники впливу. *Вісн. ХНТУСГ. Серія «Економічні науки»*. 2007. № 66. С. 372–378. (0,31 друк. арк.).

18. Шиян Н.І., Ляліна Н.С. Економічні проблеми інтенсифікації виробництва молока в контексті теорії спадної віддачі. *Економіка АПК*. 2007. № 11. С. 74–79. (0,39 друк. арк., особистий внесок: обґрунтовано особливості дії закону спадної віддачі в скотарстві – 0,23 друк. арк.).

19. Шиян Н.І. Окупність витрат у галузі молочного скотарства. *Вісн. ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2008. № 7. С. 87–95. (0,46 друк. арк.).

20. Шиян Н.І. Регіональні відмінності у рівнях споживання і виробництва молока на одну особу. *Вісн. ХНАУ. Серія «Економіка АПК і природокористування»*. 2009. № 5. С. 64–75. (0,67 друк. арк.).

21. Шиян Н.І. Господарства населення як чинник диференціації рівня споживання молока. *Держава та регіони*. 2009. № 6. С. 215–221. (0,50 друк. арк.).

22. Шиян Н.І. Рівень виробництва молока в регіонах як визначальний фактор у підвищенні споживання молока і молочних продуктів населенням країни. *Вісн. Черкас. ун-ту. Серія «Економічні науки»*. 2009. Вип. 153. С. 72–76. (0,32 друк. арк.).

23. Шиян Н.І. Основні тенденції у зміні поголів'я великої рогатої худоби в Україні. *Вісн. Сум. нац. аграр. ун-ту*. 2010. № 5/2 (40). С. 25–30. (0,45 друк. арк.).

24. Шиян Н.І. Диференціація споживання молока і молочних продуктів у регіонах. *Економіка АПК*. 2010. № 10. С. 11–17. (0,44 друк. арк.).

25. Шиян Н.І. Стан, тенденції зміни величини цін та їх вплив на окупність витрат в скотарстві. *Наук. вісн. Луган. нац. аграр. ун-ту. Серія «Економічні науки»*. 2011. № 26. С. 306–312. (0,61 друк. арк.).

26. Шиян Н.І. Методичні проблеми визначення особливості розвитку молочного скотарства в регіонах України. *Держава та регіони*. 2012. № 5. С. 70–76. (0,38 друк. арк.).
27. Шиян Н.І. Окупність витрат на виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах: стан, чинники формування. *Вісн. Полтав. держ. аграр. акад.* 2012. № 3. С. 132–137. (0,53 друк. арк.).
28. Шиян Н.І. Стан ринку молока в регіонах України. *Аграрна економіка*. 2012. № 3–4. С. 128–134. (0,41 друк. арк.).
29. Шиян Н.І. Використання кластерного аналізу для визначення регіональних особливостей виробництва молока. *Вісн. ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2012. № 9. С. 173–183. (0,49 друк. арк.).
30. Шиян Н.І. Методологічні проблеми визначення суті категорії «кластер». *Зб. наук. пр. Поділ. держ. аграр.-техн. ун-ту*. 2012. Вип. 20. Т. 2. С. 324–327. (0,29 друк. арк.).
31. Шиян Н.І. Додаткові витрати як чинник підвищення продуктивності в молочному скотарстві. *Наук. пр. Полтав. держ. аграр. акад. Серія «Економічні науки»*. 2012. Вип. 2 (5). Т. 3. С. 341–347. (0,46 друк. арк.).
32. Шиян Н.І. Сільське населення як чинник формування регіональних відмінностей виробництва молока. *Економіка АПК*. 2013. № 1. С. 49–54. (0,56 друк. арк.).
33. Шиян Н.І. Концентрація виробництва молока в системі чинників підвищення його ефективності. *Економіка АПК*. 2013. № 11. С. 38–43. (0,45 друк. арк.).
34. Шиян Н.І. Формування окупності витрат при реалізації молока в контексті закону спадної віддачі. *Зб. наук. пр. Таврійськ. держ. агрокол. ун-ту. Серія «Економічні науки»*. Мелітополь: Люкс. 2013. № 2 (22). Т. 2. С. 322–327. (0,23 друк. арк.).
35. Шиян Н.І. Імпорт молока і молочної продукції: стан, тенденції. *Наук. вісн. Львів. нац. ун-ту вет. медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького. Серія «Економічні науки»*. 2014. Т. 16. № 1 (58). Ч. 2. С. 271–277. (0,35 друк. арк.).
36. Шиян Н.І. Парадигма визначення закономірностей розвитку молочного скотарства. *Економіка АПК*. 2014. № 9. С. 57–63. (0,55 друк. арк.).
37. Шиян Н.І. Циклічний складник динаміки продуктивності корів в Україні. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Економічні науки»*. 2014. Вип. 7. С. 25–30. (0,59 друк. арк.).
38. Шиян Н.І. Особливості розвитку скотарства в зонах степу, лісостепу і полісся України. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 4 (166). С. 175–181. (0,57 друк. арк.).
39. Шиян Н.І. Структура витрат як фактор формування рівня ефективності галузі м'ясного скотарства. *Економіка АПК*. 2015. № 12. С. 44–49. (0,47 друк. арк.).
40. Шиян Н.І. Інноваційний фактор як фактор підвищення ефективності галузі скотарства України. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія «Економіка»*. 2016. Т. 21. Вип. 10 (52). С. 62–66. (0,59 друк. арк.).

41. Шиян Н.І. Розвиток скотарства в Україні. *Економіка АПК*. 2016. № 9. С. 38–43. (0,55 друк. арк.).
42. Шиян Н.І. Окремі аспекти виробництва органічної продукції. *Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Серія «Економічні науки»*. 2017. Вип. 24–1. С. 166–169. (0,41 друк. арк.).
43. Шиян Н.І. Теоретичні і практичні аспекти формування раціональних розмірів концентрації виробництва продукції скотарства. *Вісн. Львів. нац. аграр. ун-ту. Серія «Економіка АПК»*. 2018. № 25. С. 26–31. (0,47 друк. арк.).
44. Шиян Н.І. Розвиток скотарства як чинник формування соціальної ефективності. *Економіка АПК*. 2019. № 2. С. 32–41. (0,57 друк. арк.).
45. Шиян Н., Котельникова Ю. Оцінка соціальної та екологічної складової ефективності скотарства в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка розвитку*. 2019. № 4. С. 28–40. (0,85 друк. арк., особистий внесок: запропоновано методу визначення соціо-еколого-економічної ефективності галузі – 0,7 друк. арк.).

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

46. Шиян Н.И. Влияние структуры скотоводства на окупаемость затрат в отрасли. *Вест. БарГУ. Серия «Экономические науки»*. Баранович. гос. ун-т. 2013. Вып. 1. С. 91–98. (0,88 друк. арк.).
47. Шиян Н.И. Особенности действия закона убывающей доходности при производстве молока. *Международ. с.-х. журн.* 2013. № 4. С. 18–21. (0,50 друк. арк.).
48. Shyian, N. Mechanism of Subsidies as an Element of State Support of Livestock Sector's Development in Ukraine. *Rural Sustainability Research*. 40 (335). P. 18–27. 2018. Doi:10.2478/plua-2018-0007. (0,90 друк. арк.).

Публікації в інших наукових виданнях

49. Шиян Н.І. Вплив відмінностей доходів населення на диференціацію рівнів споживання молока в регіонах. *Зб. наук. пр. Таврійськ. держ. агротехнол. ун-ту. Серія «Економічні науки»*. Мелітополь: Люкс. 2009. № 7. С. 259–265. (0,30 друк. арк.).
50. Шиян Н.І., Никоненко С.В. Сутність і основні напрями модернізації сільськогосподарського виробництва. *Інноваційна економіка АПК*. 2014. № 1. С. 44–49. (0,50 друк. арк., особистий внесок: обґрунтування напрямів модернізації аграрного виробництва – 0,40 друк. арк.).
51. Шиян Н.І. Розвиток скотарства в контексті розвитку сільських територій. *Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр.* Харків: Магістр. 2019. Вип. 1 (64). С.142–148. (0,32 друк. арк.).

Матеріали науково-практичних конференцій

52. Шиян Н.І., Філімонова О.В. Формування та державне регулювання регіональних ринків молока і молочних продуктів. *Ринкова трансформація економіки постсоціалістичних країн: матеріали Міжнар. форуму молодих*

вчених, 19–20 травня 2005 р. У 2 т. Т. 2. Харків: ХНТУСГ, 2005. С. 231–232. (0,04 друк. арк., особистий внесок: визначено особливості регіональних ринків молока і молочних продуктів – 0,03 друк. арк.).

53. Шиян Н.І. Вплив відмінностей виробництва молока в особистих селянських господарствах на диференціацію рівнів споживання молока в регіонах. *Ринкові трансформації та економічний механізм підвищення ефективності підприємств аграрного сектора*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 8–9 жовтня 2009 р. Харків, ХНАУ, 2009. С. 370–371. (0,08 друк. арк.).

54. Шиян Н.І. Виробництво та споживання молока і молочних продуктів в Україні. *Соціально-економічні наслідки ринкових перетворень у постсоціалістичних країнах*: зб. матеріалів IV Міжнар. наук. конф., 23–25 вересня 2009 р. У 2 т. Т. 2. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2009. С. 18–20. (0,17 друк. арк.).

55. Шиян Н.І. Динаміка цін на продукцію скотарства та циклічна компонента. *Формування конкурентоспроможного виробничого потенціалу сільського господарства в умовах глобалізації розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., 14–23 вересня 2011 р. Харків: ХНАУ, 2011. С. 166–167. (0,08 друк. арк.).

56. Шиян Н.І. Окупність витрат на виробництво молока в сільськогосподарських підприємствах: стан та чинники формування. *Підсумкова наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ*: матеріали підсумкової науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів, 10–13 січня 2012 р. У 2 ч. Ч. II. Харків: ХНАУ, 2012. С. 176–178. (0,08 друк. арк.).

57. Шиян Н.І. Особливості дії закону спадної віддачі в галузі молочного скотарства. *Підсумкова наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ*: матеріали підсумкової науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів, 22–25 січня 2013 р. У 2 ч. Ч. II. Харків: ХНАУ, 2013. С. 439–441. (0,08 друк. арк.).

58. Шиян Н.І. Research on expenditures and productivity of cattle in agricultural enterprises of Ukraine. L Association 1901 «Sepike», Deutschland, 2013. С. 238–240. (0,21 друк. арк.).

59. Шиян Н.І. Баланс молока і молочних продуктів України: стан, тенденції зміни. *Підсумкова наукова конференція професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів ХНАУ*: матеріали підсумкової науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, аспірантів і здобувачів, 22–25 січня 2014 р. Харків, 2014. С. 213–215. (0,08 друк. арк.).

60. Шиян Н.І. Чинники динаміки виробництва молока. *Організаційно-економічний механізм реалізації стратегічних напрямів розвитку агропродовольчої сфери*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 2 жовтня 2014 р. Харків: ХНАУ, 2014. С. 153–155. (0,08 друк. арк.).

61. Шиян Н.І. Закономірності у зміні обсягів виробництва молока в Україні. *Сучасні пріоритети економіки управління та суспільного розвитку*.

Охорона навколишнього середовища: зб. Міжнар. наук. праць. У 2 ч. Ч. 1. Chernihiv National University of Technology, 2015. 286 с. (0,08 друк. арк.).

62. Шиян Н.І. Структура витрат як чинник впливу на показники ефективності галузі м'ясного скотарства. *Економіка підприємства: сучасні проблеми теорії та практики*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф., 18 вересня 2015 р. Одеса: Атлант, 2015. С. 38–39. (0,08 друк. арк.).

63. Шиян Н.І. Практичні аспекти інноваційного розвитку скотарства України. *Теорія і практика сучасної економіки*: матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф., 19 листопада 2015 р. У 2 т. Т. 1. Черкаси: ЧДТУ, 2015. С. 40–41. (0,08 друк. арк.).

64. Шиян Н.І. Стратегія розвитку галузі скотарства України. *Modern Transformation of Economics and Management in the Era of Globalization: International scientific conference*, 29 January 2016, Klaipeda University, Lithuania, 2016. С. 148–151. (0,19 друк. арк.).

65. Шиян Н.І. Вплив структури витрат на ефективність галузі скотарства в підприємствах України. *Розвиток фінансово-економічного становища на різних рівнях управління: підприємство, регіон, держава*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 24–25 березня 2017 р. Дніпро: Перспектива, 2017. С. 63–65. (0,08 друк. арк.).

66. Шиян Н.І. Окремі аспекти виробництва органічної продукції в Україні. *Менеджмент XXI століття: глобалізаційні виклики*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 11–12 травня 2017 р. Полтава: Сімон, 2017. С. 309–311. (0,10 друк. арк.).

67. Шиян Н.І. Динаміка зміни площі кормових в контексті розвитку галузі скотарства України. *Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. Інтернет-конф., 26 жовтня 2017 р. У 2 ч. Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. С. 226–229. (0,08 друк. арк.).

68. Шиян Н.І. Відмінності у рівні інтенсивності ведення галузі скотарства в зонах України. Інституційний розвиток соціально-економічних систем: національна економіка у глобальному середовищі: зб. наук. пр. за матеріалами X Міжнар. наук.-практ. конф., 15 травня 2018 р. Полтава: ПУЕТ, 2018. С. 178–181. (0,08 друк. арк.).

69. Шиян Н.І. Дотації в системі підтримки галузі скотарства. *International scientific conference «Modern economic research: theory, methodology, strategy: conference proceedings»*. 28 September 28. Part 1. Kielce, Poland: Baltija Publishing. P. 79–82. (0,10 друк. арк.).

70. Шиян Н.І. Соціально-демографічні показники як елемент реалізації соціальної політики в Україні. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., 25 жовтня 2018 р. Харків: ХНАУ, 2018. С. 140–142. (0,08 друк. арк.).

71. Шиян Н.І. Економічний механізм розвитку аграрного сектора в контексті інституціональних перетворень. *Сучасні наукові погляди на економічні*

механізми стимулювання соціально-економічного розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 16 лютого 2019 р. У 2 ч. Ч. 1. Ужгород: Гельветика, 2019. С. 81–84. (0,17 друк. арк.).

72. Шиян Н.І. Стан і тенденції у використанні добрив аграрними підприємствами. *Проблеми і перспективи інноваційного розвитку аграрного сектора економіки в умовах інтеграційних процесів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 3–4 жовтня 2019 р. У 2 ч. Ч. 1. Харків: ХНАУ, 2019. С. 259–261. (0,08 друк. арк.).*

73. Шиян Н.І. Особливості формування цін на продукцію скотарства. *Сучасні можливості забезпечення розвитку міжнародних відносин та економіко-політичного процесу: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 21 березня 2020 р. Ужгород, 2020. С. 54–57. (0,17 друк. арк.).*

АНОТАЦІЯ

Шиян Н.І. Економічний механізм ефективного розвитку скотарства. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, 2021.

Дисертаційне дослідження присвячено аналізу та забезпеченню формування економічного механізму ефективного розвитку скотарства на принципах його сталого розвитку. Узагальнено методичні підходи до оцінки ефективності галузі скотарства. Проаналізовано сучасний стан її розвитку. Здійснено оцінку державної підтримки скотарства та запропоновано шляхи її вдосконалення з урахуванням впливу соціо-еколого-економічного коефіцієнта на показники ефективності галузі. Установлено прояв дії закону спадної віддачі на основі визначення зв'язку між інтенсивністю виробництва, його ефективністю, розвитком. Обґрунтовано оптимальні параметри галузі з використанням системи показників техногенного навантаження, екологічних вимог. Здійснено кількісну оцінку впливу технічного і технологічного розвитку галузі на показники її ефективності. Запропоновано механізм хеджування ризиків формування товарної продукції суб'єктів господарювання галузі на основі короткострокового прогнозування ціни на молоко. Виділено пріоритетні напрями активізації сільськогосподарської кооперації в галузі скотарства.

Ключові слова: механізм, розвиток, скотарство, ефективність, інститути, інтенсифікація, інновація, концентрація, спеціалізація, спадна віддача, дотації, ціни, кооперація.

АННОТАЦИЯ

Шиян Н.И. Экономический механизм эффективного развития скотоводства. – Квалификационная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Белоцерковский национальный аграрный университет, Біла Церква, 2021.

Диссертационное исследование посвящено анализу и обеспечению формирования экономического механизма эффективного развития скотоводства на принципах его устойчивого развития. Обобщены методические подходы к оценке эффективности отрасли с дополнением их соответствующей системой показателей. Проанализировано современное состояние развития скотоводства. Осуществлена оценка государственной поддержки скотоводства, предложены пути её усовершенствования с учетом влияния социо-эколого-экономического коэффициента на показатели эффективности отрасли.

Установлено действие закона убывающей отдачи на основе определения связи между интенсивностью производства, его эффективностью, развитием отрасли. Обоснованы оптимальные параметры отрасли с использованием системы показателей техногенной нагрузки и учетом экологических требований. Осуществлена количественная оценка влияния технического и технологического развития отрасли на показатели её эффективности.

Предложен механизм хеджирования рисков формирования товарной продукции субъектов хозяйствования отрасли на основе краткосрочного прогнозирования цен. Определены приоритетные направления активизации развития сельскохозяйственной кооперации в отрасли скотоводства.

Ключевые слова: механизм, развитие, скотоводство, эффективность, институты, интенсификация, инновация, концентрация, специализация, снижающаяся отдача, дотации, цены, кооперация.

SUMMARY

Shyian N. Economic mechanism of effective livestock development. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for a scientific degree of doctor of economic sciences in specialty 08.00.03 – economics and management of the national economy. – Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, 2021.

The dissertation generalizes theoretical principles of the economic mechanism, factors of effective development of cattle-breeding in the conditions of uncertainty and risk. The author deeply and systematically considers principles of its sustainable development. The work defines institutional support of the mechanism, regulating effective development of the branch. In this case, such institutes are the state and the market. Theoretical bases of the regulation mechanism and development of cattle-breeding according to the world and domestic tendencies are focused on sustainable development of the branch. The dissertation substantiates the main directions in the development of economic mechanism transformation in modern conditions.

Peculiarities of conducting scientific research at the branch level are determined in the work. The author has supplemented a system of indicators by assessing the effectiveness of tools, regulating livestock production on the basis of socio-ecological and economic efficiency ratio, as well as those of herd reproduction. This can increase the validity and reliability of the research results.

The dissertation highlights characteristic features of livestock development, selecting two different trends and 6 subperiods, based on the vector and relationship of

industrial environmental factors and changing rates in the volume of its products. The author has analyzed cattle breeding development conditions in Ukraine and indicators of its efficiency during 1990–2019, as well as factors of effective branch development or restraining it. The author studied current instruments of state support of livestock. The existing stable relationship between changes in the socio-ecological and economic efficiency ratio and indicators of livestock development efficiency has been determined in the course of the research.

The purchasing behavior of consumers of livestock products and the factors affecting it, was closely examined, taking into account strategic parameters of the industry, the level of income of rural and urban population. The author expresses the opinion that the law of diminishing returns manifests in the livestock industry, by determining the relationship between the intensity of production in the industry and its efficiency. The dissertation analyzes specialization and concentration of production processes in industry, determining their features. The optimal parameters of livestock industry development in the indication systems of technogenic load on the environment and a set of measures based on environmental requirements are highlighted in the work. The author considers influence of a technical and technological development level of the livestock industry on the efficiency indicators, quantitatively assessing such an impact.

Using socio-ecological-economic efficiency coefficient and the system of subsidy, it is possible to improve the instruments of state support of cattle breeding at the level of economic entities of the industry with its differentiation. The dissertation considers the mechanism of risk hedging, stability in the formation of marketable products of economic entities in livestock industry, based on a short-term forecasting of milk prices, by taking into account the weight share of raw materials in the sale price of dairy products. The author defines conceptual bases of cooperation development, generalizing historical aspects, modern world and domestic experience, and offers ways of its activation in the field of cattle-breeding.

Key words: mechanism, development, cattle breeding, efficiency, institutions, intensification, innovations, concentration, specialization, declining return, subsidies, prices, cooperation.

Підп. до друку 10.03.2021 р. Формат 60×84/16. Папір офсетний. Ум. друк. арк.
1,9. Обл.-вид. арк. 1,9. Тираж 100 пр. Зам.

Виготовлювач – Видавництво ТОВ «ТПГ»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції
сер. ДК № 4252 від 29.12.2011